

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

**Analýza televizního seriálu Gender pro děti ve
vysílání České televize**

Andrea Filičková

Vedoucí práce: Ing. Petr Pavlík, Ph.D.

Praha 2010

Poděkování

Ráda bych na tomto místě ráda poděkovala všem respondentům/tkám, kteří mi věnovali čas a poskytli cenné informace pro napsání této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat rodičům a bratrovi za jejich podporu. Největší dík patří vedoucímu mé práce, Ing. Petru Pavlíkovi, Ph.D., za jeho inspirativní vedení, cenné připomínky a trpělivost, kterou se mnou měl.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 25. 6. 2010

.....
podpis

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. TEORETICKÁ ČÁST: VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	7
2.1 Gender – základní sociologický koncept	7
2.2 Masová média a jejich role ve společnosti	14
2.3 Genderová tematika v médiích	17
3. EMPIRICKÁ ČÁST	20
3.1 Výzkumný problém	24
3.2 Metodologie	22
3.3 Analýzy	29
3.3.1 Analýza rozhovorů	29
3.3.2 Analýza diváckých ohlasů	40
3.3.4 Závěry z analýz	47
4. ZÁVĚR	51
5. LITERATURA.....	53

1. ÚVOD

Genderová problematika je dnes v demokratických společnostech jedním z hlavních témat společenských a akademických diskuzí, které se nevyhýbají ani oblasti moderních médií. I v České republice se po pádu komunistického režimu a především po vstupu do Evropské unie začíná genderová perspektiva promítat do mediálního diskurzu, což je patrné zejména v případě veřejnoprávních médií – České televize (ČT) a Českého rozhlasu (ČRo). Protože je mi blízký jak svět veřejnoprávních médií, neboť pracuji v ČT, tak i genderová problematika, rozhodla jsem se blíže podívat právě na to, jak tento proces probíhá. Ve svém bakalářském projektu se proto budu věnovat jednomu z mála pořadů České televize, který byl explicitně věnován genderovým tématům. Konkrétně se jedná o šestidílný televizní seriál *Gender* pro děti z volného publicistického cyklu *Co možná nevíte*, který mapuje zajímavá témata pro děti. V tomto případě se jednalo o témata týkající se genderové problematiky (např. „typický kluk, typická holka“, „genderové stereotypy v pohádkách a časopisech pro teenagery“, „ženské a mužské domácí práce“, „ženská a mužská povolání“ apod.). Seriál byl odvysílán v České televizi v rámci pravidelného týdenního dětského pořadu *Hřiště 7* na ČT 1 na přelomu května a června 2009.

Mým cílem bylo zmapovat na základě rozhovorů s tvůrci seriálu motivace a důvody prosazení genderového tématu ve zmíněném cyklu a jeho přijetí do vysílání (programové, společenské, ekonomické, poptávka veřejnosti či jiné důvody). Součástí výzkumu je i obsahová analýza reakcí diváků.

Jak jsem již naznačila, rozhodla jsem se využít kvalitativní výzkumné metody a jako hlavní techniku sběru dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor s osobami bezprostředně zodpovědnými za prosazení genderového tématu (dramaturg/yně, šéfdramaturg/yně, šéfproducent/ka). Získaná data jsem následně analyzovala a interpretovala. Kromě kvalitativní metody jsem provedla také kvantitativní obsahovou analýzu diváckých ohlasů na jednotlivé odvysílané díly. V této části jsem se zaměřila na zjištění typů argumentací či výhrad obvykle vznášených vůči genderové problematice.

Provedený výzkum si neklade ambice předložit obecný obrázek toho, jakým způsobem média (v tomto případě ČT) zobrazují či předkládají genderové téma dětem. Cílem mé práce bylo spíše přispět k lepšímu porozumění procesu rozhodování o zařazení uvedených témat do vysílání, včetně souvisejících vnitřních pravomocí a kompetencí. Díky tomu, že mám přístup k diváckým ohlasům, rozhodla jsem se také nabídnout jistou představu o divácké odezvě, která zasazuje rozhodování tvůrců do jistého kontextu. Nicméně je třeba upozornit, že se jedná o velmi specifický výsek ohlasů již proto, že jen zlomek diváků má tendenci na pořady ČT reagovat, přičemž tak obvykle činí ti, kteří s nimi mají problém, což má zjištění potvrzují.

Pokud jde o strukturování mé práce, uvedení do teoretického kontextu, z něhož vychází moje bakalářská práce, bude popsáno ve 2. kapitole: Teoretické vymezení výzkumného problému. Použité výzkumné metody budou diskutovány ve 3. kapitole, kde také podrobně představuji své analýzy a její výsledky, mimo jiné, uvádím do souvislosti s teoretickými poznatky.

2. TEORETICKÁ ČÁST: VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU

V této kapitole vysvětlím pojem gender jako základní sociologický koncept. Následně budu diskutovat problematiku genderových stereotypů a genderovou socializaci, která je relevantní z hlediska analyzovaných pořadů pro děti a která obvykle posiluje rozdíly mezi muži a ženami na základě společenských očekávání a hodnot. Nastíním také hlavní význam a role masových médií a jakým způsobem média veřejnosti tlumočí hodnoty a normy, z nichž mnohé se týkají právě genderu.

2.1 Gender – základní sociologický koncept

Diskusi konceptu gender lze otevřít mnoha způsoby. Vyjít lze například z citace autority, jakou je Surya Monro (2005):

Žijeme ve světě, který je silně utvářen pohlavím a genderem. Kategorizace lidí na „muže“ a „ženy“ prostupuje naši společnost na všech úrovních, včetně jazyka, vztahů, sociálních institucí a akademických diskuzí. Biologický determinismus, neboli víra, že jednáme určitým způsobem, protože jsme k tomu předurčení, je na sociální úrovni běžný. Je tomu tak i navzdory vysoké úrovni mezikulturního genderu a pohlavních rozdílů a navzdory změnám, které se objevily během minulého století ve způsobu, jakým jsou gender a sexualita pojaty. Rozvoj konstruktivistických, neboli „výchovných“ přístupů, a v poslední době poststrukturalistických (a postmodernistických) teorií vyvrátil biologicky deterministický přístup k genderu a sexualitě, přesto se zároveň stále objevují důkazy, které podporují existenci určitého biologického základu genderových rozdílů. (str. 10)

Z této citace je zřejmé, že pojem „gender“¹ ve svém hlavním významu zahrnuje symbolické a sociální konstrukce vytvářející společensky podmíněné kulturní rozdíly, očekávání, hodnocení a představy o maskulinitě a femininitě, způsob přemýšlení o mužských a ženských rolích. Z těchto definic maskulinit a femininit vyplývají společensky dané charakteristiky a definování typických modelů a vzorců chování lidí, které jsou konstruovány na základě pohlaví, jež je však nutné chápat jako další konstruovanou kategorii, která odráží sociální interpretaci těla (Kimmel, 2000, Nagel-Docekal, 2007). Tyto modely jsou lidmi přijímány jako univerzálně platné, čímž dochází k silné polarizaci pohlaví a nezřídka k vytváření tzv. **genderových**

¹ Gender (řec. rod)

stereotypů, na jejichž základě se ženám a mužům přisuzují odlišné vlastnosti, způsoby chování, vzhled, činnosti, hodnoty nebo emoce. Individuální rozdíly každého člověka jsou však při určení takových norem přehlíženy.

Monro také zmiňuje, že rozdíly mezi muži a ženami jsou obvykle považovány za projev odlišné biologie žen a mužů a jsou proto vnímány jako přirozené a neměnné. Z tohoto binárního systému se odvozuje i vnímání striktně oddělených rolí mužů a žen v rodině, v zaměstnání, ve vzdělávání, v politice a dalších aspektech života lidí (např. sexualita, společenská stratifikace apod.). Tyto laické představy však nejsou slučitelné se současným stavem sociálněvědního poznání, což ale neznamená, že se tato informace dostala ke všem lidem či dokonce badatelům a badatelkám. Monro v té souvislosti konstatuje, že jsou dodnes publikovány výzkumy, které se snaží obhájit představu biologické determinace, ačkoli jsou v rozporu se vším, co víme o vzájemné interakci „přírody“ a společnosti i o diverzitě genderových konstrukcí v různých kulturách:

*Tzv. **biologický determinismus** je totiž v rozporu s antropologickými výzkumy, které přesvědčivě dokládají, že vnímání genderových rozdílů (v čem a jak se muži a ženy mají údajně odlišovat) i míra genderové dominance se v různých kulturách dramaticky liší. Zatímco představy o biologickém pohlaví se napříč kulturami více méně nemění, různost genderových konstrukcí je ohromující. Obdobně tomu však je i v rámci každé společnosti, kde se genderové konstrukce liší podle třídy, rasy, věku, sexuální orientace atd. Samotná otázka pohlavních rozdílů je navíc mnohem komplexnější, než by se mohlo na první pohled zdát (viz níže) a v každém případě není jasné, proč by biologické rozdíly měly nutně vést k mužské nadvládě. (Pavlík, 2006, str. 9)*

Aby bylo možné genderové stereotypy vnímat a přemýšlet o nich, je nutné nejprve získat základní povědomí o tom, odkud se berou a jak a proč se ve společnosti projevují. Jinak dochází ke zobecňování mezi ženskými a mužskými úlohami či k posilování a vyjadřování „tradičních postojů, pokud jde o úlohy obou pohlaví i o cíle a ambice, které se přisuzují chlapcům a děvčatům“ (Giddens, 1999, str. 115-116) zcela automaticky a nereflktovaně.

Stereotypy samy o sobě jsou přitom výrazem nutnosti kategorizovat pojmy a uspořádat svět kolem nás, stávají se však nebezpečnými ve chvíli, kdy se stanou rigidními a brání nám pochopit komplexitu lidského jednání, interakcí a

společenského uspořádání. V takovém případě dochází k tendencím soudit jednotlivce na základě předsudků (stereotypů) o skupině, ke které se ho rozhodujeme přiřadit. Nezřídka tak dochází k degradaci a kolektivní stigmatizaci. Takové stereotypy souvisí nejen s otázkami pohlaví, ale také s předsudky o věku, rase, etnicitě apod.

Podle Herty Nagl-Dočekal (2007): „*Pojem ‚gender‘ tvořil základní nástroj, který učinil zřetelným, že koncepty sociálních řádů představují specifickou, od přírodních podmínek odlišnou rovinu*“ (str. 70). Proto je nutné pojem gender odlišovat od pojmu „pohlaví“, který je používán ve významu biologickém, tj. základní fyziologické rozdíly mezi muži a ženami (např. pohlavní orgány, reprodukční dispozice apod.). Významy biologických faktorů a fyzická odlišnost mužů a žen vytváří nadřazenost mužů a podřízenost žen teprve v rámci kulturou definovaných hodnotových systémů. Obecné devalvování žen je v rámci těchto systémů legitimováno, mimo jiné, tvrzením, že ženy jsou blíže k přírodě a muži jsou tvůrci kultury, která je přírodě nadřazená (Ortner, 1998).

Uplatňování genderové perspektivy a potažmo konstruktivistického přístupu však neznamena popření biologické reality našich těl. Naopak, umožňuje chápat naše těla jako „základní materiál“, který je dále interpretován a uchopován v rámci konkrétních sociálně-kulturních kontextů, které na něj zpětně působí a doslova se do něj vpisují, což například Bourdieu (2000) nazývá somatizací nadvlády. Konkrétně to například v případě žen znamená, že:

...mají tendenci se jakoby zmenšovat, zaujímat menší prostor, jinak se dívat (vyhýbají se přímým pohledům), jinak sedět (defensivně překřížené nohy), jinak se pohybovat (např. „neumí“ házet jako muži) atd. Ženská těla také historicky byla, a vesměs stále jsou, méně trénovaná, pokud jde o sport a podobné formy fyzické zátěže, jež jsou vnímány jako atributy maskulinity, což se zpětně odráží v jejich obecně menší zručnosti v těchto oblastech, v jiných tělesných dispozicích i v jiném vztahu k vlastnímu tělu, jež je vnímáno jako křehké, zranitelné... (Pavlík, 2006, str. 11)

V historickém vývoji dochází v teoretickém koncipování genderových vztahů ke změnám při přechodu od strukturálního funkcionalismu (40. – 60. léta 20. století), který vzhledem k nastaveným společenským hodnotám a očekáváním, jimž vlád

společenský konsensus, ospravedlňoval genderové rozdíly, nerovnosti a diskriminaci na základě pohlaví odkazem k přirozeným biologickým danostem; k feministicky inspirované sociologii genderu (60. léta 20. století), kdy se mění postoj k sociálněvědnímu chápání genderu, z něhož vyplývá, že genderová role a identita jsou spíše konstruovány společností, než že by se jednalo o vrozenou věc (Renzetti, Curran, 2005). Důležitý byl také argument, že v rámci strukturálního funkcionalismu byly ženy zkoumány z hlediska mužských kritérií normality a správnosti a interpretovány muži, feministický přístup naopak umožňuje holistické zkoumání a vkládá objektivní i subjektivní rozměr. Zkoumán je muž i žena a problémem se stává sociální konstrukce maskulinity a femininity (Renzetti, Curran, 2005).

Ve vývoji genderové identity (cítit se jako muž nebo jako žena) hraje velkou roli očekávání rodičů a děti tak podle toho vychovávají k určitému genderově podmíněnému projevu (Oakley, 2000). Například vrozené biologické abnormality (viz syndrom testikulární feminizace² nebo adrenogenitální syndrom³) ukazují, že rozdíly mezi chlapci a dívkami jsou posilovány právě sociálním učením (tj. kulturou, zvyky, výchovou apod.), genderovou socializací. Biologické rozdíly se stávají signálem k diferenciaci spíše, než že by byly jejich příčinou. I proto platí, že normy pro chování žen a mužů ve společnosti jsou sociálním konstruktem, a nejsou proto biologicky determinovány. Argumentace, že sociální odlišnost muže a ženy je „zakódována“ do našeho biologického vybavení, je nesprávná.

Kromě biologických a fyzických odlišností hrají roli v genderové socializaci také genderově podmíněná očekávání, kterým je člověk vystavován po celý život už od svého narození. Máme tendence mít o sobě nějaké mínění a považovat se za muže a ženu v těch správných vzorcích. Výzkumy ukazují, že ve společnosti jsou vyvíjeny velké tlaky na muže i ženy, aby se chovali přiměřeně svému připsanému genderu (např. u žen nenechat zpochybnit svoji ženskost a u mužů jejich mužskost). V raném dětství se genderová socializace může projevovat vědomým úsilím, sankcemi (pozitivními nebo negativními) nebo jinými způsoby (výroky rodičů k pohlaví novorozeneckých dětí, symboly barev, oblečení, knížky se vzory pro dívčí a chlapecký

² Chromozomy mužského typu s vnějšími pohlavními orgány ženského typu – tyto děti bývají vychovávány jako dívky a k diagnóze se dochází až v pubertě, protože se neobjeví menstruace.

³ Chromozomy ženského typu s nadbytkem mužských hormonů a vnějšími mužskými pohlavními orgány.

svět, genderové dělení hraček apod.), které posilují gender chlapců a dívek (Renzetti, Curran, 2005).

Z výzkumů, které ukazují, že jsou si děti ve věku dvou let vědomy vlastního genderu i genderu jiných lidí a že ve třech letech dokáží rozpoznávat vlastnosti a určité chování genderově stereotypním způsobem (Golombok a Fivush, 2004), je zřejmé, že vnitřní identita je určována tím, že už od raného dětství samy sebe chlapci a dívky vnímají podle určitého očekávání. Renzetti a Curran v této souvislosti představují tři teorie budování genderové identity, které předkládají odpovědi na to, jak se děti dozvídají a přijímají „správné chování“: psychoanalytickou teorii, teorii sociálního učení a teorii kognitivně-vývojovou.

Psychoanalytické teorie jsou založeny na koncepci teorie identifikace rakouského psychoanalytika Sigmunda Freuda. Děti si osvojují identitu pomocí identifikace s jedním nebo druhým rodičem. Vývoj dětí se do věku čtyř let nijak nediferencuje a u dětí dochází spíše k individuálním než pohlavním rozdílům, dítě se soustředí spíše na matku. Ranou fází libida děti prodělávají stejně (hrají si s pohlavními orgány a dívka se chová jako chlapec). Vývoj dívek se však později zdrží, naopak chlapci si dále hrají s penisem a dívky tak zaostávají v psychickém vývoji. Dívka je znevýhodněna tím, že musí změnit objekt sexuální touhy. Podle Freuda se u žen objevuje pocit nedokonalosti a závist, že žena nemá penis, tzv. *závist penisu*. U chlapců tento proces Freud pojmenoval *kastrační úzkostí* (pocit, že otec má moc kastrovat své konkurenty a proto se s ním snaží ztotožnit, aby si udržel svůj penis). Chlapec tím v sobě potlačí všechno ženské a vstoupí do symbolického řádu. Dívka naopak v tomto období zjistí, že matka je kastrována, má ji to za zlé a v důsledku toho se od ní separuje, ale nepostaví se ani vedle otce, protože nemá penis a podřídí se tak raději řádu. Podle Freuda žena, která se postaví po boku otce a vykonává stejné intelektuální činnosti, není žena.

Freud celkově identifikaci ženy staví na nižší úroveň než muže a legitimizuje tím genderovou nerovnost. Svými žáky byl kritizován již za svého působení, proti jeho konstruktu vystoupila jeho žačka Karen Horney s konceptem tzv. *závisti dělohy* a schopností rodit děti. Přesto jeho koncepty o nabývání genderové identity v rané fázi dětství formou rané socializace byly dále přejímány a reinterpretovány (viz Clara

Thompson, Juliet Mitchel nebo Jacques Lacan, kteří koncept závislosti penisu vnímají spíše v symbolické rovině moci jako společenský jev).

Další představitelkou psychoanalytické teorie je Nancy Chodorow, která se od Freuda liší tím, že odmítá vykládat dívčí psychologický vývoj rozdílně od chlapců. Vykládá zvláště ženský a zvláště mužský vývoj. Chodorow svůj koncept spojuje s matkou, která je disciplinujícím rodičem. V západních společnostech 50. a 60. let 20. století byla péče o děti svěřena matkám a otec byl nepřítomný⁴, tzv. společnost bez otců. Podle Chodorow je práce matky spojená s předáváním a vychováváním dcery k práci v domácnosti a pro roli budoucí matky, zatímco chlapce vychovává jinak, protože v nich vidí budoucí živitele rodiny a snaží se o jejich brzkou separaci, což plyne z kulturního řádu daného modelu společnosti. Dívka se může učit a osvojovat si femininitu v detailech tím, že je stále s matkou a pozitivně ji napodobuje (pozitivní a konkrétní identifikování). Mužské budování genderové identity je v negaci k ženství. Chybí otec a chlapec nemá možnost napodobovat mužský vzor (negativní a abstraktní identifikování). Tyto rozdílné přístupy pak mají vliv na rozdíl mezi mužskou a ženskou identitou v dospělosti ve struktuře sebehodnocení. Žena je orientována na vztahy, osobní úspěch žen je až v dalším kole. Muži již od útlého dětství mají svoje sebehodnocení postaveno na vlastní autonomii a sebeúctě ve smyslu úspěšnosti sebe jako jedince, na druhém místě jsou pak teprve vztahy (Chodorow, 1999). Kritici vytýkají Chodorow, že znovu modeluje stereotypy o mužích a ženách.

U všech těchto teorií však vzniká problém empirické ověřitelnosti konceptu nevědomí. Nevědomí je hypotetický psychologický konstrukt a důkazy o jeho existenci mohou být pouze nepřímé. Nevědomé duševní procesy pak z tohoto pohledu působí vnitřně rozporně, vytváří se neomezený prostor pro spekulace a obsahová validita pojmu nevědomí je tak zpochybněna. Proto i v rámci psychoanalýzy dochází k rozdílným pojetím a představám o nevědomí (Plhánková, 2004).

⁴ Tzv. *Absent father* – souvisí s rozvojem západní společnosti; muži bohatli; vznikala zájem, aby ženy zůstaly doma a zároveň rostly nároky na práci mužů. Počátek workoholismu (období po 2. světové válce).

Teorie sociálního učení vychází z behaviorismu a empiricky ověřitelných událostí. Představitelem této teorie je Albert Bandura. Poukazuje na to, že genderu se učíme *posilováním* rozdílnosti chování (okolí nás podle určitého chování trestá nebo odměňuje a ukazuje nás z genderového pohledu) nebo *modelováním*, tj. napodobováním jedince stejného pohlaví. U dívek se stává, že napodobují i muže, zatímco u chlapců k tomu skoro nedochází, neboť by chlapci nápodobou dost ztratili (Golombok a Fivush, 1994). Tato teorie děti vnímá pouze jako pasivní činitele v procesu socializace (Corsaro a Eder, 1990).

Představiteli **kognitivně-vývojové teorie** byli Jean Piaget a Lawrence Kohlberg. Tato teorie používá pojem *genderová schémata* a liší se od předchozích teorií v tom, že daleko víc předpokládá aktivní práci jedince (dítěte) při zkoumání světa tím, že si dítě všimá základních rozlišovacích znaků, které pak začne vnímat. Hlavním východiskem je vnitřní potřeba uspořádat si a zjednodušit vidění světa a jeho kategorizace (vytváření a používání stereotypů) a učinit tak svět předvídatelným.

Alternativní teorii ke kognitivně-vývojové a behaviorální teorii rozvinula Sandra Bem. Genderovou identifikaci zkoumá tzv. *optickými skly kultury*. Genderová skla spočívají ve třech znacích, které ovlivňují pohled na muže a ženy a kterým se z genderového hlediska nemůžeme vyhnout: genderová polarizace (muži a ženy jako odlišné bytosti jak z hlediska psychologického, tak i sexuálního); androcentrismus⁵ (muž je norma a žena je vůči němu vymezována); biologický esencialismus (sklon si myslet, že na základě vrozených biologických rozdílů mezi pohlavími se s genderovými rozdíly rodíme a pak takový řád vnímáme jako neměnný). Proces osvojování je podle Bem součástí procesu enkulturace⁶, začleňování jedince do společnosti a její kultury. Bem upozorňuje, že jednou z forem tohoto procesu jsou tzv. metasdělení, která dítě dostává (skrytá poučení o tom, co je důležité a oceňované, dítě tyto rozdíly a sdělení absorbuje samo). Vnější tlak je natolik silný, že jedinec již není schopen rozlišovat mezi realitou a tím, co kultura jako realitu konstruuje. Bem naznačuje, že změna je možná pouze prostřednictvím úplné proměny kulturního vědomí (Renzetti a Curran, 2005; Pavlík, 2006).

⁵ androcentrismus – mužskostřednost, mužská společnost, ze které se žena odvozuje

⁶ „Enkulturační představuje proces začleňování jedince do kultury, který zahrnuje osvojení artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí sdílených členy dané společnosti.“ (Soukup, 2004, str. 637)

Tyto základní teorie naznačují, že společnost je v mnoha oblastech komunikace a jednání androcentrická (jazyk jako základní sociální struktura⁷, křesťanství, mediální produkty apod.) a v tomto smyslu předkládá všem členům společnosti skrze rodiče, vyučující, média atd. pocit, že muži jsou nadřazeným pohlavím a prosazuje se rozdílnost obou pohlaví (Pavlík, 2006).

Je však nutné podotknout, že vztahy mezi muži a ženami jsou v různých společnostech vnímány odlišně, a proto je obtížné závěry o genderu zevšeobecňovat. Tím, že je gender sociálně podmíněný, jsou jeho různá pojetí a související konvence kulturně rozmanité. Zkoumáním komplexních forem genderové nerovnosti a snahou o dekonstrukci genderu se v současnosti zabývají genderová studia, jejichž jednou z činností je také genderová analýza médií.

2.2 Masová média a jejich role ve společnosti

Jan Jiráček a Barbara Köpplová (2009) charakterizují roli médií ve společnosti následovně:

Masová média podávají svědectví o světě, s nímž konzumenti nemusejí mít zkušenosti (např. ve zpravodajství a v publicistice), přesvědčují o výhodnosti či správnosti určitého chování (nejen v reklamě, ale nepřímo i ve zpravodajství, dramatu nebo zábavě) a o platnosti hodnot a norem a jako vyjednavací umožňují vyjasnění názorů a stanovisek (v komentářích, diskusních pořadech apod.). Kromě toho baví, ale mohou je také poučovat, vzdělávat apod. (str. 93)

K tomu je možné dodat, že média (televize, tištěná média, rozhlas, internet a jiná média s digitálním přenosem) jsou dnes všudypřítomnou součástí života v moderní společnosti a jejich hlavní úlohou je zprostředkovávat sdělení (informace, události, společenská témata apod.) a zajišťovat komunikaci. Jejich význam ve společnosti spočívá především ve značném a dlouhodobém vlivu na všechny vývojové procesy, tj. na lidskou kulturu, organizaci sociálního života, společenského vývoje, mezilidské komunikace a šíření demokracie. Vlivem médií vznikají nové formy sociálního chování, sociálních vazeb a identit, zvyků, společenských trendů, rolí a vztahů ve společnosti. Hrají důležitou roli při formování a reflektování veřejného mínění a často

⁷ Například v češtině časté používání výhradně generického maskulina (jazykový tvar, který je mužský, ale je zástupný pro obě pohlaví), používání výrazových prostředků (různá klišé, pejorativní konotace u femininních slov apod.), titulování a oslovení osob (pan, slečna, paní) nebo mluvní styl ve smíšené konverzaci mužů a žen.

fungují jako zdroj sociální kontroly (Giddens, 1999). Analytici médií přitom poukazují na to, že média, především pak televize, nejenže zprostředkovávají informace, ale také vytvářejí „kulturu“ a naši každodenní realitu, stávají se vlivným mediálním socializačním faktorem (např. nástrojem pro genderovou socializaci).

Moc masových médií by neměla být podceňována, pomocí různých manipulativních technik totiž mohou vnutit do mysli konzumentů potřeby a názory, přinášet rozptýlení a navozovat uvolnění, potěšení a spotřebu a umocňovat společenské trendy (jak se oblékat, co nakupovat a jak vypadat) (McLuhan, 2000). Vytvářejí jakési uměle zkonstruované potřeby a mají tak velký vliv na vnímání a myšlení diváků. Mediální produkce se podílí na vytváření sociální konstrukce reality, představuje svět konstruovaný v konkrétní historické situaci, je arbitrem přístupu k sociální a politické existenci (Jiráček, Köpplová, 2009; Bourdieu, 2002).

Sociálním a kulturním vlivům a společenským změnám podléhá téměř každá lidská činnost, dokonce i nemoc a zdraví. Masová média díky technickému vývoji a dostupnosti mají potenciál získat velký počet obecnstva a ovlivnit jej stejnými hodnotami, myšlenkami a tedy stejným vnímáním k místnímu i celosvětovému dění. Tato nová časoprostorová dimenze společenského života zásadním způsobem ovlivnila myšlení jedince, ale také jeho vnímání a odvozování vlastní minulosti od toho, jaká se mu dostává nabídka mediovaných sdělení, a zároveň umožnila zásadní změny v uspořádání společenských organizací (politické, výchovně vzdělávací, náboženské aj.) jako prostředků k dosažení vlastních cílů a regulaci života každého jednotlivce (Thompson, 2004). Tradiční kritiky „masové kultury“ přitom předpokládají negativní dopad masové komunikace na myšlení jednotlivců v tom smyslu, že je vytvářena jakási homogenní kultura, která na diváky neklade žádné nároky a že příjemci mediálních produktů jsou pasivními konzumenty. Nedávné empirické výzkumy založené na studiu receptivních procesů s využitím zúčastněného pozorování, dotazníků, hloubkových rozhovorů apod. však ukázaly, že tomu tak není a že přijímání, zpracovávání a přikládání smyslu mediálním obsahům závisí na sociálním zázemí každého jednotlivce a na mnoha dalších aspektech.

Přijímání mediálních produktů je podle Thompsona situovaná, rutinní a kvalifikovaná aktivita, která je součástí každodenního života a závisí na získaných dovednostech a

schopnostech každého jedince. Do každé interpretace jsou obvykle vkládány očekávání a předpoklady, které mají historický a sociální podtext (např. skupinová sdílení), a zároveň dochází k přisvojování sdělení, jeho začleňování do svého života a aktivního utváření sebe sama (Thompson, 2004). Existují samozřejmě určitá omezení, jako je znalost jazyka.

Média však podle některých teoretiků tak hrají klíčovou roli v nastolování témat a zprostředkování událostí, které: *„nesmějí nikoho šokovat, jsou bez rizika, které nerozdělují, vedou ke konsensu a zajímají každého, avšak takovým způsobem, že se netýkají ničeho důležitého... Televize má jakýsi druh faktického monopolu na formování mozků opravdu velké části populace“* (Bourdieu, 2002, str. 13-14).

Způsoby interpretace a předávání informací prostřednictvím médií obvykle bývají odrazem subjektivního vnímání interpreta nebo postojem samotného média k dané události. Také kritérium sledovanosti a komerční úspěch média hrají při zprostředkovávání informací významnou roli. Média se předhánějí, kdo získá co nejrychleji informace a hledají takové zprávy, které by mohly diváky co nejvíce zaujmout (např. být šokující) a takové předsouvají divákovi či posluchači (Bourdieu, 2002). Bourdieu tak nabádá, aby televize a potažmo všechna masová média ukazovala skutečnost v její reálné podobě, nikoliv události zveličovat a konstruovat obyčejnou banalitu v cosi mimořádného. Média by se měla chovat zodpovědně a čas důsledně věnovat důležitým věcem, tématům, zprávám apod.

Aby byla zachována nezávislost médií, musí se řídit názorovou pluralitou, seriózností a věcností sdělení, která komunikují. K tomu, aby nedocházelo k účelovému ovlivňování z vnějšku, je potřeba vytvořit dostatečné podmínky pro mediální nezávislost. Způsob, jakým komerční i veřejnoprávní média zpracovávají sled událostí a podávají pak informace veřejnosti, často ovlivňuje fungování společnosti. O „pravdivosti“ informace občas rozhoduje zisk komerčního média. Někteří pozorovatelé vidí naději v silném veřejnoprávním vysílání, které prosazováním nezávislosti mohou zabránit vlivu politických a ekonomických zájmových skupin. Například způsobem financování prostřednictvím televizních poplatků by mělo být veřejnoprávní médium nezávislé na vlivných inzerentech. Masová média by měla sloužit veřejnému zájmu a poskytovat informace bez zamlčených významů – tedy

přesně, nestranně, pravdivě a poctivě informovat o tom, co se ve světě děje a zodpovídat za bezchybný a objektivní tok informací a upozorňovat na to, co je pro jedince i společnost podstatné a důležité. V demokratické společnosti slouží nezávislá média ke vzdělávání veřejnosti.

Pozitivní přínos masových médií je podle Johna Thompsona především v tom, že umožňují kritické uvažování a poskytují množství informací, ke kterým by člověk jinak neměl přístup. Přesto ale například výzkumy, které se zaměřují na vliv televizních programů na naše jednání, ukazují, že mnoho diváků má tendenci nekriticky přijímat mediální obsah jako skutečnost a snadno podléhá masové manipulaci, která potlačuje jejich individuální myšlení. Větší pozornost těchto výzkumů je proto zaměřena na děti, které tráví mnoho času před televizními obrazovkami a mohou tak být ovlivněny v procesu socializace (Giddens, 1999).

2.3 Genderová tematika v médiích

Genderová analýza médií pracuje s výše zmíněným východiskem, že nejsou jakýmsi neutrálním zrcadlem skutečnosti, jak se někdy předpokládá, ale že mediální „realitu“ aktivně konstruují (Renzetti, Curran, 2005). S tím je spojeno i riziko, že tyto konstrukce mohou být různě ideologicky zabarvené. Přestože tedy platí, že lidé mediální produkty aktivně interpretují, jsou zároveň závislí na jejich výrobě v rámci mediálních institucí, které se řídí vlastními dynamikami a pravidly, jež konzumenti prakticky nemohou ovlivnit.

Pokud jde o společenské stereotypy, podle předních teoretiků médií (např. Thompson, 2004), média spíše podporují jejich vznik a udržování, než že by je snižovala či rozvolňovala. Média tak spíše podporují status quo a působí konzervativně. Stereotypy samy o sobě jsou přitom nezbytné při orientaci ve světě a poznávání, ale zároveň také vedou k utváření předsudků, z nichž mohou vyplývat různé konflikty, napětí či dokonce nenávist vůči jednotlivým skupinám ve společnosti.

Přitom je nutné vymežit, že: *„stereotypem se tedy rozumí sociální klasifikace určitých skupin a jejich reprezentace pomocí zjednodušujících, neověřitelných, zobecňujících znaků, jež výslovně (explicitně) či nepřímo (implicitně) představují soubor hodnot,*

soudů a předpokladů týkajících se chování takových skupin, jejich vlastností, minulosti a vývoje“ (Jirák, Köpplová, 2009, str. 300). Stereotypy obecně podle Lippmanna určují nějaká očekávání vytvářená většinovou společností, jak by se měli členové určitých skupin chovat. Je například známo, že do mediálního zobrazování mužů a žen se často promítají základní stereotypy, které představují zobecňující představy o odlišných vlastnostech žen a mužů a s tím související způsoby chování a preferované činnosti či hodnoty. Takové formy zpodobňování genderu v médiích předkládají návod k osvojování si genderových rolí a ovlivňují další aspirace žen a mužů, dívek a chlapců ve skutečném životě (Renzetti, Curran, 2005; Bourdieu, 2002). Média tak spíše podporují dominantní konstrukce maskulinity a femininity, než že by je rozvolňovala a nabízela alternativní modely femininity a maskulinity.

Řada studií například potvrzuje, že „při hodnocení televizních programů pro děti bylo zjištěno, že všechny hlavní postavy mužského rodu a ve všech vyobrazených činnostech zcela dominují“ (Giddens, 1999, str. 116). Televize je tak z hlediska genderové socializace bezesporu jedním z nejvýznamnějších mediálních a socializačních činitelů. Výzkumy mediálních sdělení zkoumají způsoby konstrukce femininity a maskulinity a zaměřují se na obsahy mediálních produktů. Genderové stereotypy a nerovnosti stále v televizi a ostatních médiích převládají a mnohdy se prolínají s rasovými a etnickými stereotypy. To, jakým způsobem jsou prezentovány v médiích ženy – jsou přehlíženy, odsuzovány, trivializovány – je způsob symbolické anihilace (Renzetti, Curran, 2005). Předváděné mediální role ovšem omezují a stereotypizují také chování mužů, i když v mnohem menší míře než žen.

Jedním z aspektů problematických konstrukcí mediálních sdělení z pohledu genderu, jak upozorňují Renzetti a Curran, je podíl zobrazování žen a mužů a význam vyobrazení ženských a mužských rolí. „Ženy nejen dostávají v televizi méně rolí, ale postavy, které hrají, jsou většinou mladší a nedospělejší než postavy mužské, a tudíž méně autoritativní“ (Fejes, 1992). Dalším aspektem je zobrazování genderových rolí v reklamě a s tím spojené stereotypní asociace chování mužů a žen. Ženy často představují pasivitu, závislost, domácí sféru a muži naopak aktivitu, nezávislost a veřejnou sféru (Pavlík, 2006).

Také nedávné výzkumy mediálních analýz v ČR předkládají závěry, že mediální instituce prezentují tradiční vzorce genderových nerovností a genderových stereotypů. Média na jednu stranu ovlivňují styl komunikace, interakce a život jednotlivců, na druhé straně neumožňují lidem ovlivňovat tvorbu mediálních produktů (koncepty, ideologie či stereotypy). Média napomáhají utváření genderového obrazu s jeho rolemi a vztahy tím, že šíří konkrétní představy o chování typických mužů a typických žen. Tyto identity jsou však obvykle velmi úzce definované (Pavlík, 2006).

Informace uveřejněné v médiích jsou všeobecně považovány za punc prověřenosti, zejména pak ve veřejnoprávním médiu. Mezi diváky pak média působí jako určitý arbitr. Je tedy nasnadě, že média mohou hrát v genderovém vzdělávání důležitou roli. Česká televize jako instituce veřejné služby se řídí zákonem o České televizi č. 438/1991 Sb. o České televizi a Zákonem č. 231/2001 o provozování rozhlasového a televizního vysílání⁸. Zásady naplňování veřejné služby v oblasti televizního vysílání přitom vycházejí z Kodexu ČT, který byl schválen poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR v červenci 2003. V tom mimo jiné stojí, že ČT: „*Vytváří svými pořady orientační bod pro všechny členy společnosti a podporuje soudržnost společnosti a integraci všech jednotlivců, skupin a společenství; zvláště se pak musí vyvarovat jakýchkoli forem kulturní, sexuální, náboženské či rasové diskriminace a společenské segregace*“. Z této formulace se dá dovodit, že ČT by se měla angažovat i ve výše zmíněném vzdělávání v genderové problematice.

Oblast zohledňování témat mužů a žen v médiích vychází také ze strategií a postupů Evropské Unie⁹. Součástí všech iniciativ EU je snaha prosazovat politiku rovnosti žen a mužů a zajistit jim rovné příležitosti. Členství v Unii by tedy mělo s sebou přinést praktické změny v celé společnosti a posílení hodnot, nikoliv jen legislativu a proces integrace do EU. Toto je dalším předpokladem k tomu, aby se zejména veřejnoprávní médium prakticky podílelo na těchto stanoviscích a ve svém vysílání nabízelo divákům programy, kterými by posilovalo znalosti jednotlivců o rovnoprávné společnosti.

⁸ Jejimi regulačními orgány v ČR jsou Rada pro rozhlasové a televizní vysílání a Rada České televize. Dále v ČR funguje Stálá komise Poslanecké sněmovny pro sdělovací prostředky a Stálá komise Senátu pro sdělovací prostředky.

⁹ Např. Rámcová strategie pro genderovou rovnost společenství (Community Framework Strategy on Gender Equality, 2001 – 2005)

Shrnutí teoretické části

Rovné postavení žen a mužů ve společnosti zůstává v moderní společnosti zlomovým bodem. Navzdory změnám, ke kterých za posledních sto let došlo ve společnosti ve způsobu pojmání genderu a rovnoprávnosti žen a mužů¹⁰, stále existují určité genderové nerovnosti¹¹ vyplývající z tradičních hodnot, kulturních vzorců a očekávání, jak by se ženy a muži měli chovat a přemýšlet o svých rolích. V laických i odborných kruzích se také stále udržuje tzv. biologický determinismus, na základě kterého se ospravedlňuje odlišnost mužů a žen na základě biologických rozdílů. Z toho pak zpětně vyplývá potvrzování dalších nerovností a kulturních rozdílů, které však ve skutečnosti nesouvisí s biologií, ale se sociálním prostředím a sociálními konstrukcemi.

Na vývoj genderové identity jednotlivce má velký vliv proces socializace v raném dětství a genderově podmíněné očekávání rodičů. Děti jsou od narození vystavovány způsobům, které posilují gender chlapců a dívek a následně jejich vlastní přijímání genderově „správných způsobů“ chování, ale také vyjadřování emocí apod. Ve společnosti pak dochází k aktivaci genderových stereotypů, které určují mužům i ženám jejich prostor a podle nichž společnost každé skupině přiřazuje určité role, bez ohledu na individualitu jednotlivců. Různá pojetí vzniku genderové identity v raném dětství vysvětluje psychoanalytická teorie, teorie sociálního učení a teorie kognitivně-vývojová. Všechny tyto teorie staví na sociálním původu genderových rozdílů a naznačují, že společnost je v mnoha směrech androcentrická. Stále tedy platí, že žena žije v mužském světě a osvojuje si mužské hodnoty, jak uvádí Simone Beauvoir ve své knize *Druhé pohlaví*, vydané v 60. letech 20. století. Mnohé z jejích tezí platí dodnes, především pak to, že muž si vytvořil vlastní klec tím, že ženu od počátku historie uvedl do područí a sám sobě vytvořil pravidla existence pána, poručníka a toho, kdo živí rodinu. Žena není tou druhou, ale je stejně jako muž uvědoměle svobodnou, osobní a tvůrčí bytostí (Beauvoir, 1966).

¹⁰ Volební právo žen, studium na vysokých školách, svobodné rozhodování o mateřství, možnost zastávat pracovní pozice dříve určené pouze mužům apod.

¹¹ Problémy přijímání do zaměstnání kvůli mateřství, nižší platy než mají muži na stejných pozicích, domácí násilí, sexuální obtěžování apod.

Vliv na vnímání genderových rolí, ale také na vznik nových forem sociálního chování, identit a zvyků mají také masová média (televize, tištěná média, rozhlas, internet a jiná média s digitálním přenosem), která přesvědčují o správnosti určitého chování a o platnosti společenských hodnot a norem. Média zprostředkovávají informace, ale také pomáhají vytvářet „kulturu“ a každodenní realitu. Média přitom velkou měrou podporují vznik společenských stereotypů, jako jsou genderové stereotypy a konstrukce femininity a maskulinity. S rozvojem moderní společnosti a zohledňováním témat mužů a žen je snaha, aby se média, zejména veřejnoprávní, více podílela na vzdělávání v genderové problematice.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Tato kapitola se bude věnovat vlastnímu metodologickému postupu práce, který se týká výzkumné strategie, navrhované techniky sběru dat, výběru vzorku, prostředí výzkumu, hodnocení kvality výzkumu apod. V závěru této kapitoly vysvětlím způsoby analýzy a interpretace získaných dat a propojím obě části výzkumu.

3.1. Výzkumný problém

Na základě výše uvedených východisek a koncepcí jsem se rozhodla věnovat se v tomto výzkumném projektu televiznímu seriálu určenému pro dětské publikum, který se zabýval genderovou problematikou a jehož cílem bylo vysvětlit dětem, co to gender znamená, co znamenají a jak mohou být nebezpečné stereotypy a jak se takovým stereotypům bránit. Hlavním záměrem práce bylo zmapovat, jak veřejnoprávní médium Česká televize reflektuje genderovou tematiku v dětském pořadu a to z pohledu samotných tvůrců a vedení České televize. Jedná se o první takový počín? Jaké byly motivace a důvody prosazení genderového tématu v dětském pořadu a jeho přijetí do vysílání, zda se jednalo o snahu naplňovat zákonná kritéria vysílání veřejnoprávního média nebo šlo o jiné důvody? Jakým způsobem bylo téma zpracováno? Jak rozhodování o zařazení genderové problematiky ovlivňuje míra sledovanosti? A jak se odvysílání seriálu projevilo v reakcích diváků a divaček? Součástí celkové analýzy je doplnění o jistý vzorek divácké veřejnosti. V souvislosti s těmito poznatky v závěru zhodnotím, jak Česká televize naplňuje Kodex a úkoly dané jí zákonem.

Pro uvedení do celého problému výzkumné práce je nasnadě zde stručně popsat obsah jednotlivých dílů televizního seriálu *Gender* pro děti, z něhož v této práci vycházím. Jde o šestidílný seriál z dlouhodobého publicistického cyklu *Co možná nevíte*, který mapuje nejrůznější oblasti života, s nimiž se děti setkávají, jako jsou například témata o ekologii, cestování, knihách, fenoménu Rychlých šípů, představili se finalisté Zlatého oříšku, učilo se základům společenské výchovy apod. Jedno z témat o rovných příležitostech žen a mužů s názvem *Gender* byl vysílán v období od 3. 5. 2009 do 7. 6. 2009, vždy v neděli na ČT 1 v pořadu *Hřiště 7*. Seriál měl celkem 6 dílů o stopáži 5 – 6 minut a v každém z nich byly dětskému publiku (6 dětí –

3 chlapci a 3 dívky) moderátorem a hostem k diskuzi předkládána různá témata z oblasti genderu. Seriál byl zpracován formou interakce mezi moderátorem, hostem a dětmi. Forma diskuze se vždy zakládala na tom, jaké mají děti naučené představy o tom, jak by se chlapci a dívky měli chovat a jak by měli vypadat, jak by se měli oblékat, jaké činnosti by měli dělat v domácnosti, na co mají holky a kluci ve škole vlohy, jaká povolání jsou mužská a jaká ženská.

Pokud jde o témata, první díl se zabýval genderovými stereotypy, co takové stereotypy znamenají a jak ovlivňují společnost a představy společnosti o tom, jaká má být správná žena a jaký má být správný muž. Ne všichni jedinci však zapadají do těchto představ a je důležité stereotypy pochopit a respektovat i jiné formy individualit.

Druhý díl byl ve znamení představ o dívkách a chlapcích, jaké najdeme v knihách, časopisech a filmech. Ve většině tradičních pohádek mají být princezny obvykle krásné a čekající na záchranu statečným, chytrým a odvážným princem. Takové představy se v hlavách dětí uchovávají a ovlivňují je do budoucna. Také časopisy jsou rozdělovány zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce. Přesto, jak účinkující děti samy potvrdily, i dívky se zajímají o počítače, auta nebo je může bavit fotbal, což jsou obvyklá témata chlapeckých časopisů.

Obsahem třetího dílu byla diskuze o tom, jaké práce musíme dělat v rodině, aby domácnost dobře fungovala a o tom, kdo by ty práce měl vykonávat. Děti přiřazovaly činnosti v typické rodině – otec, matka a dvě děti. Všechny děti přiřazovaly činnosti podle vlastních zkušeností vycházejících z toho, jak to mají ve svých rodinách. Z jejich přiřazení vyplynulo, že otec dělá věci spíše technické (zatlouká hřebíky, spravuje rozbité kohoutky, stará se o auto apod.), činnosti matky souvisí s péčí a starostí o děti, praním a vařením. Kluk vynáší odpadky, luxuje, myje nádobí, dívky se starají o domácí zvířata, pečují o kytky, nakupují. Tyto typické činnosti vycházejí také z výzkumů prováděných v rodinách. Dělení činností na tzv. mužské a ženské obvykle děláme logicky, protože vyrůstáme v rodinách, které nás vedou k tomu, že se ženy a muži mají věnovat rozdílným činnostem. Každého ale baví něco jiného a není nutné dělit práce na mužské a ženské a spíše uvažovat o dohodě, kdo jaké činnosti dělá raději bez ohledu na jejich společenské přiřazení jednomu nebo druhému pohlaví.

Čtvrtý díl se věnoval školním činnostem a tomu, zda je pravda, že dívky a chlapci mají vlohy na jiné předměty, jak se obvykle předpokládá (viz chlapci na tělocvik, matematiku, fyziku a dívky spíše na jazyky). Není však pravda, že by holky a kluci měli jiné schopnosti, ať už na předměty nebo že by dívky byly jenom slabé a kluci ti silní. Měli bychom si umět říct, pokud máme na nějaké věci schopnosti a neschovávat se za to, že to se od dívek a chlapců neočekává. Tím pak my samy stereotypy potvrzujeme, když se podle nich chováme.

Předposlední, pátý díl byl věnován budoucím povoláním. Děti přiřazovaly názvy povolání podle toho, jak si myslí, že se ve společnosti předpokládá, jaká povolání se hodí pro muže nebo pro ženu, pro jednu nebo druhou skupinu. Děti se domnívají, že muži mají větší nadání pro práci s technikou a mužská povolání se týkají spíše manuální a fyzické práce a techniky (např. instalatérství, práce s elektronikou, řízení nákladního auta, počítačová grafika, vedení továrny), ženy naopak mají větší vkus, jak pro vaření tak oblečení, proto se ženská povolání týkají spíše jednoduché práce s potřebou vkusu a talentu pro odhadnutí míry (např. prodávání v obchodu s potravinami, módní návrhářství, vaření v jídelně, učitelství na ZŠ apod.). Takové dělení profesí ovšem opět vychází z tradic a zvyků ve společnosti. Přesto obě pohlaví mohou a také zastávají opačné profese a jsou v nich stejně úspěšné. Dělení profesí by mělo být řešeno podle toho, jestli na ně daný člověk má schopnosti.

Závěrečný díl seriálu shrnoval předchozí získané znalosti o genderu a o stereotypech a jak takové stereotypy ovlivňují naše myšlení. V závěru posledního dílu děti nazkoušely scénky typických situací, ve kterých se běžně zobrazují genderové stereotypy, a ve kterých děti ukázaly, jak je také možné k takovým situacím přistupovat a zabránit všeobecnému hodnocení individualit na základě společenských představ a konvencí.

3.2. Metodologie

Jelikož mi jde o komplexnější analýzu vzniku seriálu *Gender* pro děti a jeho přijetí zásupci ČT i jistým vzorkem divácké veřejnosti, rozhodla jsem se využít možnosti kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Základní metodou pro sběr dat v kvalitativní části byly **polostrukurované rozhovory** s lidmi bezprostředně zodpovědnými za

vznik seriálu a jeho prosazení do programu (dramaturg/yně, šéfdramaturg/yně, moderátor/ka). Přitom jsem měla na paměti, že: „*kvalitativní metody (...) mohou být použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme (...) mohou pomoci získat o jevu detailnější informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují*“ (Strauss, Corbin, 1999, str. 11). Výhodou polostrukturovaných rozhovorů je rozmanitost odpovědí, které lze v rámci dalšího zkoumání analyzovat a porovnávat. Při rozhovorech jde vždy o druh důvěryhodného vztahu a spolupráce mezi badatelem a respondenty. Mé otázky byly zaměřeny, mimo jiné, na přístup tvůrců k tématu genderu, potřeby, ze kterých vycházelo rozhodnutí zařadit pořad do vysílání České televize, osobní či profesionální motivace tvůrců pro zohlednění genderové tematiky v dětském pořadu, vliv, jaký měl na posuzování divácké sledovanosti, či možností otevřené komunikace o problematice s dětmi v televizi apod.

Pro realizaci rozhovoru jsem vytvořila nejprve osnovu otázek (oporu výzkumu), které jsem kladla respondentům/kám. Protože se jednalo o polostrukturované rozhovory, byla tato osnova pouze orientační a konkrétní řazení otázek a kladení podotázek se odvíjelo od průběhu daného rozhovoru. Některé formulace otázek mohly být vynechány, pokud již byly zodpovězeny v jiné části rozhovoru nebo nebyly u konkrétního respondenta/ky relevantní (např. v souvislosti s pracovní pozicí apod.). Respondenti/ky odpovídali na otázky vlastními slovy a interpretovali vlastní zkušenosti. Pořadí otázek pro rozhovor jsem zpracovala od nejsnadnější po nejtěžší. Otázky jsem rozdělila podle témat na tři části tak, aby na sebe vzájemně navazovaly a umožnily ještě v průběhu rozhovoru dovysvětlit některé nejasnosti. První část rozhovoru se týkala respondenta/ky a jeho/její práce v České televizi (pozice, kompetence apod.); druhá část byla zaměřena na seriál jako takový a třetí část se věnovala reakcím od publika. Rozhovory nebyly delší než hodinu. Na konci rozhovoru byl také respondentům/kám ponechán prostor položit doplňující otázky.

Výběr vzorku v rámci rozhovorů byl nenáhodný a účelový. V případě mé výzkumné práce šlo o konkrétní osoby, resp. tvůrce/kyně analyzovaného pořadu *Gender* pro děti, tj. osoby zodpovědné za kreativní a obsahovou složku pořadu, tj. dramaturg/yně a šéfdramaturg/yně, a dále osoby, které byly zodpovědné za programové nasazení pořadu do vysílání a za produkční či výrobní zajištění pořadu. Jména osob, s kterými

jsem chtěla rozhovory uskutečnit, jsem vytipovala ze závěrečných titulků seriálu, resp. pořadu *Hřiště 7*, jehož součástí byl zkoumaný seriál. Kontakty na tyto konkrétní osoby jsem pak získala přímým oslovením pracovníků z Centra tvorby pro děti a mládež České televize. Rozhovory se uskutečnily vždy v místě pracovního působení všech respondentů/ek, tedy v České televizi. Vzhledem ke složitosti vnitřního procesu výroby televizního pořadu a dělení dramaturgických kompetencí pro jednotlivé žánry mi byly již během prvního rozhovoru s šéfdramaturgyní Centra tvorby pro děti a mládež doporučeny jiné osoby, přímo zodpovědné za tvorbu tohoto konkrétního seriálu *Gender*. To je ostatně jedna z výhod kvalitativních metod, že lze vzorek rozšiřovat a flexibilně měnit důrazy výzkumu i složení respondentů/ek.

Tvůrce/kyně, s nimiž jsem dělala rozhovor, jsem seznámila se záměrem a průběhem výzkumu, obsahem dotazů a s dalším postupem při zpracování údajů obsažených v rozhovorech. Rozhovory byly nahrávány na diktafon. Nahrávka byla přepsána a dále analyzována jen jako přepsaný text. Po skončení výzkumu byla nahrávka smazána. Záznamy celých rozhovorů v plném znění jsou k dispozici případně pro další výzkumníky, kteří budou chtít do hloubky rozvíjet analýzu genderové tematiky v médiích. Přesto jsem se snažila zajistit, aby byla zachována anonymita mých respondentů/ek.

V další části mého projektu jsem provedla **kvantitativní obsahovou analýzu** zpětné vazby na odvysílaný seriál v České televizi (viz divácké reakce na odvysílané jednotlivé díly). V tomto případě jsem využila svých možností získat reakce diváků pořadu, protože jsem v ČT zaměstnaná a mám k nim přístup. Vzorek pro obsahovou analýzu diváckých reakcí zahrnovala všechny e-mailové, telefonické a písemné reakce diváků na odvysílané jednotlivé díly získané oficiální cestou z diváckého centra České televize nebo přímo od tvůrců pořadu. Další data jsem získala z obsahu veřejně dostupných internetových diskuzí na webu ČT k pořadu *Hřiště 7* (viz www.ceskatelevize.cz) nebo na jiných webových portálech (viz www.k213.cz, www.virtually.cz nebo <http://crux.lightbb.com>). Celkem jsem analyzovala 25 reakcí. V případě, že reakce diváků byly oficiálně zaslány do ČT s přímým dotazem nebo stížností k uvedenému pořadu, sledovala jsem způsob a formu, jakým byly tyto reakce ze strany tvůrců nebo Rady ČT vyřízeny.

V reakcích mne zajímalo, mimo jiné: Kolik reakcí přišlo? Kolik jich bylo kladných, kolik negativních či ambivalentních? Jaké byly hlavní argumenty a zda se v nich objevovaly genderové stereotypy či výhrady obvykle vznášené vůči genderové problematice? Jaké typy argumentů se v reakcích objevovaly a zda se opakovaly? Jaké bylo zastoupení reagujících mužů a žen? apod. Kvantitativní metodu jsem zvolila také proto, že „*obsahová analýza umožňuje získat představu o poměrných kvantitativních vztazích ve skupině sledovaných jevů (např. zjistit, co ve skupině převažuje, popř. v kombinaci s čím)*“ (Jiráková, Köpplová, 2009, str. 281) a je považována za objektivní ve smyslu, že její výsledky lze replikovat a jsou tedy obvykle reliabilní: „*Charakteristickým rysem této metody je vysoká míra strukturovanosti a s tím je spojen i vysoký stupeň ověřitelnosti*“ (Schultz a kol., 2004, str. 42). Zpracování a použití všech reakcí diváků je anonymní a podle potřeby výzkumu jsem vybrané citace některých názorů zapracovala do celkové analýzy projektu.

Přístup k jednotlivým dílům seriálu jsem získala na veřejně přístupných internetových stránkách České televize, kde existuje archiv již odvysílaných pořadů vlastní tvorby. Samozřejmě nebyl problém po dohodě s tvůrci pořadu jednotlivé díly zapůjčit ve videotéce ČT a zhlédnout pak jednotlivé díly v projekčních místnostech ČT.

Jak jsem již zmínila, v rámci **vyhodnocování** byly rozhovory s tvůrci pořadu nahrávány a následně byla provedena jejich doslovná transkripce. Takto vytvořená data jsem analyzovala standardním způsobem za využití techniky kódování (Strauss, Corbin, 1990). Data jsem tak zároveň redukovala i rozšiřovala, zjednodušovala i komplikovala, protože jsem je na jedné straně zredukovala na segmenty, které jsem analyzovala v rámci jednotlivých kategorií, ale zároveň jsem je rozšířila o vztahy, které jsem našla mezi jednotlivými kategoriemi či faktory. Do interpretace jsem zahrнула ty faktory a kategorie, které odkazovaly zejména na důvody, motivace uvedení pořadu do vysílání, jaké byly osobní či profesionální motivace tvůrců pro zohlednění genderové tematiky v dětském pořadu a na dalších ukazatelích. Získané údaje jsem podrobila hlubší analýze. Následným kódováním jsem získala určitá data, tj. jisté souvislosti a pravidelnosti. Porovnáváním a sdružováním těchto dat jsem formulovala „*kategorie, které jsou dány obsahem získaných informací a současně vlastním porozuměním těmto informacím*“ (Disman, 2002, str. 312). Zde je podstatné

si uvědomit, že „*cílem tohoto kvalitativního výzkumu nebylo ověření teorie, ale naopak její vytvoření*“ (Disman, 2002, str. 302). Kvalitativní výzkum také není lineární, nemá jasnou cestu, nemá pevnou strukturu, ani předem připravené kategorie.

Reakce diváků na odvysílané jednotlivé díly seriálu byly také podrobeny kódování, ale šlo o jiný typ. Nejprve jsem vytvořila kódovník a kódovací knihu a následně okódovala všechny došlé reakce vzhledem k jednotlivým kategoriím (Schulz a kol., 2004). Výsledky prezentuji v tabulkách, které následně komentuji a vysvětluji, jaké vztahy a závěry z nich vyplývají. V reakcích jsem hledala například opakující se motivy, argumentace, negativní a pozitivní aspekty vztahující se k genderové tématice v tomto seriálu apod.

Kvalita výzkumu se hodnotí v kvalitativním výzkumu na základě jiných kritérií než v kvantitativním výzkumu. Zatímco v kvantitativní tradici se pracuje s pojmy, jako jsou reliabilita, validita či generalizace (zevšeobecnitelnost), v kvalitativní tradici jde o důvěryhodnost, spolehlivost, přenositelnost či autenticitu (Coffey, Atkinson, 1996). Snažila jsem se v jednotlivých částech mého projektu dodržovat tyto rozdílné zásady a naplňovat tato kritéria kvality výzkumu. Zároveň jsem si vědoma výhod a omezení alternativních metod zkoumání.

Například určitým rizikem rozhovorů mohou být vedoucí otázky či vynucování si odpovědí. Na druhou stranu jejich výhodou je možnost klást doplňující otázky a reagovat, což umožňuje pochopení konstrukcí skrze slova vypovídajícího. Zároveň umožňují objevovat, popisovat a podávat přehled o konkrétní zkoumané problematice.

Výhodou metody obsahové analýzy, v tomto případě obsahové analýzy diváckých reakcí, je důraz na systematičnost popisu obsahů a její intersubjektivní charakter (spolehlivost a ověřitelnost; metody využívané pro tento druh analýzy jsou definovány tak, aby bylo možné postup opakovat a dojít ke stejným výsledkům): „*Obsahová analýza je vyvinuta tak, aby produkovala objektivní, měřitelnou, verifikovatelnou výpověď o zjevném obsahu sdělení...*“ (Fiske, 1990, str. 135-136). „*Mezi slabiny kvantitativní obsahové analýzy patří to, že každý systém kategorií je nutně zkreslený. Dále, že samotný výstup obsahové analýzy je novým textem, jehož význam se musí*

nezbytně lišit od analyzovaného materiálu. Výsledek je založen na způsobu čtení obsahu, který by žádný skutečný čtenář nepoužil. Přičemž význam nenáleží textu, podavateli, publiku, ale analytikovi, to znamená jedné konkrétní interpretaci“ (Lapčík, 2001, str. 37).

Dopad pořadu na širokou diváckou veřejnost je v rámci tohoto bakalářského výzkumu nezjistitelný, neboť vzorek reakcí diváků získaný z internetu a dopisových reakcí není dostatečně reprezentativní pro jeho odvození a deklarování závěrů na celou širokou diváckou veřejnost. Jedná se pouze o tu část diváků, která buď anonymně nebo oficiálně zasílá svoje reakce. Tento počet bude pravděpodobně korespondovat s celkovou sledovaností pořadu, který je určen výhradně pro děti a tudíž i reakce diváků bude omezená na dospělou část obecnstva, tj. rodičů.

3.3 Analýzy

V této části kapitoly se budu postupně zabývat jednotlivými typy analýz provedenými v rámci kvalitativní části (rozhovory) a kvantitativní části (reakce diváků) výzkumu. Předtím představím jednotlivé respondenty/tky a objasním jejich pozice v rámci dramaturgické a výrobní struktury České televize.

3.3.1 Analýza rozhovorů

Celkově jsem provedla tři rozhovory, a to s šéfdramaturgyní Centra tvorby pro děti a mládež, dramaturgyní pořadu *Hřiště 7* a seriálu *Gender* pro děti, a moderátorem seriálu *Gender*, který je zároveň dramaturgem pořadu *Hřiště 7*. Všichni tři respondenti/tky jsou interními zaměstnanci/kyněmi České televize. Především také, že všichni souhlasili, abych pracovala jen s jejich funkčním zařazením, protože utajení identity by vzhledem k předmětu výzkumu bylo prakticky nemožné. Základní osnova otázek, které byly v průběhu rozhovoru položeny respondentům/tkám, je uvedena v příloze č. 1 této bakalářské práce. Pro účely analýzy jsem v samotném textu výzkumné práce využívala vždy jen nosné citace z rozhovorů vztahující se k analyzovaným částem.

První rozhovor se uskutečnil s **šéfdramaturgyní**, v jejíž kompetenci je vedení celého programového centra zaměřeného na žánr televizní tvorby pro děti a mládež. Na pozici šéfdramaturgyně uvedeného centra byla respondentka jmenována ředitelkou programu ČT v polovině roku 2005. Ovšem „v České televizi pracuji od jejího vzniku.“ Hlavní činností tohoto centra je vlastní tvorba hraných i animovaných seriálů, pohádky pro nedělní odpoledne i sváteční čas, dětské dokumenty, pásmové pořady, diskuse a ankety s dětmi, zábavné a zábavně výchovné pořady, dětské a rodinné koprodukční distribuční filmové projekty, výběr a dabing kvalitních zahraničních dětských pořadů.

V kompetenci šéfdramaturgyně je vedení týmu dramaturgů, kteří mají na starosti jednotlivé pořady, samostatné projekty a nové formáty (např. *Hřiště 7*, diskusní pořady *Tykadlo* nebo *Pomáhejme si*, televizní pohádky apod.). Současně má k sobě asistentky a programové pracovníky, kteří pracují v systému PROVYS (informační systém interní komunikace, plánování a vysílání). Šéfdramaturgyně rozděluje práci mezi jednotlivé dramaturgy, řídí je, schvaluje první díly scénářů, podílí se na výběru nových formátů a námětů, schvaluje hotové pořady do vysílání apod. Podle organizačního řádu ČT, který upravuje působnost, pravomoci a odpovědnost vedoucích pracovníků, je pozice všech šéfdramaturgů/yň v ČT na úrovni 2. stupně řízení, podřízených odborným ředitelům na 1. stupni řízení, v tomto případě ředitelce programu. Šéfdramaturgyně se podílí na sestavování vysílacího schématu (zařazení připravovaných dětských pořadů do vysílání v souladu s určenými programovými prioritami a dalšími programovými typy všech žánrů, jako je např. zastoupení zpravodajství, vzdělávacích pořadů, publicistiky, dokumentu, zábavy apod.), je to klíčová pravomoc. Komunikuje s šéfproducentem/tkou, který/á zodpovídá za výrobní úkol stanovený pro centrum tvorby pro děti a mládež. Funkce šéfdramaturgyně a šéfproducenta/ky jsou na stejné úrovni, nejsou si vzájemně podřízeny.

Druhý rozhovor se uskutečnil s **dramaturgyní** pořadu *Hřiště 7*, do něhož byl seriál *Gender* pro děti zařazen. V České televizi pracuje od roku 2008, kdy byla přijata na základě výběrového řízení na pozici dramaturgyně Centra tvorby pro děti a mládež. Hlavní náplní práce dramaturga je vyhledávat autory, moderátory, režiséry pro pořady, spolupráce s tvůrci námětů a scénářů, ale také vyhledávání nových témat, formátů a námětů pro pořady:

Ve své pozici odpovídám za obsah a kvalitu pořadů, jejichž jsem dramaturgem (kromě pořadu Hřiště 7 jsou to ještě pořady Jak to vidí děti a Diktát. Za tyto dva pořady zodpovídám samostatně, o pořad Hřiště 7 se dělím se dvěma kolegy). Co se týče samotné výroby pořadu, dá se říci, že provázím pořad od samotného vzniku až do chvíle, kdy je připraven k odvysílání (...) Účastním se natáčení ve všech jeho fázích, tj. od realizačních porad před začátkem natáčení přes samotné natáčení a postprodukci až po schvalovací projekci pořadu. (...) Součástí mé práce je i zpětná vazba s divákem, tj. odpovídání na divácké ohlasy a dotazy, vyhodnocování soutěží apod. (dramaturgyně).

Třetí rozhovor se uskutečnil s dramaturgem a **moderátorem** pořadu *Hřiště 7*, který byl zároveň garantem celého publicistického cyklu *Co možná nevíte*, jehož součástí bylo téma o genderu. Do České televize byl přijat jako dramaturg nově vznikajícího pořadu *Hřiště 7* v roce 2006, kdy spolu s dalšími dramaturgy/němi vytvářel novou podobu a program tohoto nedělního pořadu pro děti a jejich rodiče:

Jsem služebně nejstarším z dramaturgů pořadu Hřiště 7 - vybírám pohádky a seriály z našeho archívu či ze zahraničí k vysílání, vytvářím a realizuji náměty k vlastním krátkým zábavným, zábavně vzdělávacím, publicistickým, krátkým dramatickým či soutěžním pořadům, které premiéruje ČT v rámci pořadu Hřiště 7 (Děti kreslí písničky, Co možná nevíte, Teď vedou babička s dědou, Vrabčák Lojza, Taneční rozcvičky, Veselá nauka klaunika Notika, Příběhy Jů a Hele, Jazzonie, To musíš vidět atp.) (dramaturg).

S Českou televizí však respondent externě spolupracoval od roku 1995 jako redaktor na pořadech pro děti. Pozice tohoto respondenta je stejná jako výše popsaná pozice dramaturgyně.

Obecně je dramaturg od začátku zadání hledání televizního formátu až po jeho odvysílání zodpovědný za obsahovou stránku celého projektu či pořadu, tzn. je u výběru televizního formátu (např. přímo oslovuje autory námětů, nabízí dle zadání do vysílacího okna od programové skladby a dle finančních možností dle ředitelství výroby vhodný formát apod.). Zadává rozpracování bodových scénářů, navrhuje a sestavuje základní tvůrčí tým, tzn. režisér, scénáristé, redaktori, hudební skladatelé, výtvarníci, choreografové, účinkující atd. – dle daného programového formátu. Připravuje tiskové informace jako podklady pro novináře. O sestavení týmu komunikuje s šéfdramaturgyní. V každém díle pořadu *Hřiště 7* zároveň moderuje

jeden rozhovor se zajímavou osobností. V případě tohoto výzkumného projektu vystupuje respondent jako moderátor seriálu *Gender*. Při moderování pořadu čerpá ze svých zkušeností lektora v dětském divadelním souboru Ty-já-tr v divadle Radar, kde děti vyučuje dramatické výchově: „*Cílem je vést děti k divadlu a umělecké činnosti a snaha o optimální rozvoj osobnosti dítěte (...) děti zde získávají znalosti a schopnosti, jak vést diskuzi, samostatně uvažovat, umět naslouchat, formulovat svůj názor a argumentovat*“ (moderátor).

Pro vysvětlení dodávám, že jelikož se pořad *Hřiště 7* skládá z několika pásem a cyklů, je kompetence a zodpovědnost za obsah rozdělena mezi více dramaturgů. Za každé pásmo a zejména pak za každý cyklus, resp. za každé téma volného publicistického cyklu zodpovídá jeden dramaturg; komplementární dramaturg pak z těchto pásem a cyklů skládá jednotlivá vydání *Hřiště 7*. V případě výzkumného projektu byla za seriál *Gender* zodpovědná respondentka na pozici dramaturgyně a za celý publicistický cyklus *Co možná nevíte* pak respondent na pozici dramaturg/moderátor, který byl zároveň moderátorem jednotlivých témat, vč. tématu o genderu.

Z uvedených kompetencí vyplývá, že klíčovou osobou při schvalování návrhů témat a hotových pořadů je šéfdramaturgyně. Dramaturgyně a dramaturg/moderátor vytvářejí tým s rovnocennými kompetencemi.

Impuls k zařazení tématu gender pro děti do vysílání?

Jak vysvětlila dramaturgyně pořadu, hlavním impulsem byla „*návštěva přehlídky Prix Jeunesse 2008*¹². Každý ročník Prix Jeunesse má dané téma, a v roce 2008 to bylo „*Girls and Boys and Television: The Role of Gender*“ (Dívky, chlapci a televize: úloha genderu). V kinosálech i na workshopech Prix Jeunesse jsem se ujistila, že genderová tematika je zajímavá a zásadní a měla by být zohledněna i v našich pořadech“ (dramaturgyně). Důvodů pro zvažování uvedení pořadu zaměřeného na gender však bylo více: „*Druhým hnacím motorem byla aktivita šéfdramaturgyně, se kterou jsme o tématu diskutovaly a která mi posléze doporučila PhDr. Irenu Smetáčkovou, Ph.D., jako přední odbornici na gender u nás*“ (dramaturgyně). Stejný

¹² Prestižní soutěžní přehlídka televizní tvorby pro děti, která se koná jednou za dva roky v Mnichově.

důvod zopakoval také moderátor: „*Impuls ke vzniku pořadu daly autorka cyklu paní Smetáčková a šéfdramaturgyně CTDM¹³ Kateřina Krejčí*“ (moderátor).

Všichni respondenti se shodují v tom, že klíčovou osobou, která nejenže z vlastní iniciativy navrhla zařazení genderového tématu do dětského pořadu, ale také doporučila odborníci zabývající se především genderovou výchovou na školách, byla šéfdramaturgyně. Ta kromě toho zmínila, že toto rozhodnutí je v souladu se stanoviskem 27 států EU na 53. zasedání Komise OSN pro postavení žen v New Yorku z 2. 3. 2009:

Komise OSN pro postavení žen pro rok 2009 vybrala jako hlavní téma rovné sdílení odpovědnosti mezi ženami a muži v oblasti péče o rodinné příslušníky – děti, zdravotně postižené, seniory. S ohledem na nebezpečné šíření epidemie HIV/AIDS zejména v zemích třetího světa je součástí tohoto tématu též poskytování péče v kontextu HIV/AIDS....V současných evropských podmínkách, kde ženy jsou běžně zaměstnány, leží dosud odpovědnost za péči o rodinné příslušníky převážně na ženách. Dochází svým způsobem k feminizaci péče, která však na druhé straně znamená vytěsňování mužů z podílu na řešení problémů v rodině.... Aby se situace zlepšila, vyžaduje to též změny ve veřejném mínění ve prospěch podpory sdílení odpovědnosti mezi ženami a muž v rodinném životě. Tyto změny by se měly odrazit v životě celé společnosti, ve školách, na trhu práce, v zaměstnání či v médiích a měly by vytvářet příznivou atmosféru ve společnosti pro sladování pracovního a rodinného života žen a mužů... (Tiskové prohlášení ministra vlády ČR Michaela Kocába, New York, 2.3.2009)

Konečně „*impulsem zařazení byla potřeba pro děti zpracovat často diskutované téma. Cílem bylo naučit děti vystoupit z genderově stereotypního uvažování a nahlédnout své zažité představy jaksí zvenčí – tedy přemýšlet nikoli stereotypně, ale o stereotypech. Z toho důvodu jsme zvolili diskusní formát pořadu s aktivní účastí dětí*“ (dramaturgyně).

K tomu dále dodává šéfdramaturgyně, že:

náš cyklus byl jen malým příspěvkem k celospolečenskému diskursu o postavení ženy v moderní společnosti, který by měl probíhat adekvátním způsobem a za užití adekvátních postupů napříč celou společností, ve všech věkových skupinách (...) Žádné z témat, která

¹³ Pozn. CTDM – Centrum tvorby pro děti a mládež

mohou obohatit a rozvíjet osobnost dětí, dávat jim nové informace a impulsy důležité pro jejich harmonický rozvoj, nesmí v dětských pořadech veřejnoprávní televize chybět. A mezi taková témata samozřejmě patří i koncept genderových studií (...)" (šéfdramaturgyně).

Je nutné podotknout, že zařazení genderové tematiky do dětských pořadů nebyl první počín ČT v této oblasti. Šéfdramaturgyně souhrnně zmínila tři dětské pořady, v nichž v letech 2005 – 2009, kdy v ČT působí jako šéfdramaturgyně, byla několikrát zařazena genderová tematika. „Česká televize přispěla k citlivě genderovému pojetí ženských a mužských rolí již v minulosti několikrát, a to v pořadu **Hřiště 7**, do kterého byla zařazena série tří dvouminutových animovaných pohádek „naruby“ pod názvem *Byla 3x jedna princezna*. Vznik této série iniciovala a financovala společnost *Gender Studie, o.p.s.*¹⁴ (...) premiéra pohádek v pořadu **Hřiště 7** byla uvedena na ČT 1 31.12.2006, reprízy byly ve stejném pořadu odvysílány opět na ČT 2 ve dnech 24.6. a 26.6.2007 a 26.12.2008“ (šéfdramaturgyně). Jednalo se o úsměvné kreslené grotesky beze slov, které ukazují, jak tomu bylo v pohádkách doopravdy; jak si poradila princezna s drakem, obrem a černokněžníkem a jaký byl přítom skutečný podíl chrabrých princů. Námětu a literárního scénáře se ujal Pavel Šrut, režírovala Galina Miklíková. Film byl určen pro nejmenší děti, ale také pro jejich rodiče, kteří se s dětmi dívají na pohádky (zdroj: informační systém PROVYS – program pro vysílání ČT). Dalším pořadem, o němž se šéfdramaturgyně zmiňuje, je „*dětský diskusní pořad Tykadlo*¹⁵, kde se genderová tematika objevila hned dvakrát. Poprvé v březnu 2006 na téma „ženy versus muži“ a podruhé v říjnu 2007 na téma „genderová výchova“ (šéfdramaturgyně). Jak jsem zjistila v informačním systému PROVYS, hlavním hostem diskuze na druhé téma byla PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D., která byla také později oslovena k přípravě scénáře pořadu *Gender* pro děti. „V současné době Česká televize připravuje do vysílání v pořadu *Tykadlo* další téma „tátové na rodičovské dovolené“, doplňuje šéfdramaturgyně. Kromě výše uvedených pořadů byla genderová tematika a téma rovných příležitostí zařazena také do pořadu **Pomáhejme si**¹⁶ v roce 2009.

¹⁴ Série animovaných filmů byla financována z dotace Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a grantem Slovak-Czech Woman's Fund. (zdroj: www.genderstudies.cz)

¹⁵ Dětský diskusní pořad, kde děti mluví jasně, otevřeně a ve kterém se dozvídáme, jak ony vidí dnešní svět kolem sebe. Součástí pořadu je představení dané základní školy a anketa kantorů na dané téma. V tomto pořadu diskutují děti ve věku 12 – 14 let. Ke každému tématu je pozván do studia host, který celé diskusi dodává odborné zázemí, aby bylo zřejmé, o čem se diskutuje. (zdroj: informační systém PROVYS)

¹⁶ Pořad o dětech, které potřebují pomoc i o dětech, které jim pomáhají. Součástí pořadu jsou i reportáže a ankety. Cílem je integrace dětí zdravých a handikepovaných. Jediný dětský cyklický pořad, který je simultánně tlumočen do znakové řeči. Cílová skupina – děti ve věku 10 až 14 let. (zdroj: informační systém PROVYS)

Gender však ani pro dramaturgyni není obecně nové téma, o čemž svědčí její poznámka: „*Jinak se samozřejmě snažíme genderovou vyrovnanost podporovat ve skladbě hostů i moderátorů a účinkujících našeho pořadu Hřiště 7*“ (dramaturgyně). Totéž ostatně platí i pro šéfdramaturgyni, která se v tomto ohledu také vyjádřila víc než jasně: „*Téma rovných příležitostí považujeme – i v souladu s legislativou naší země a Evropské unie za velmi důležité, proto jsme se mu též věnovali (...) Domníváme se, že tematika rovných příležitostí a genderově citlivé výchovy je důležitým přínosem pro dětské poznávání rolí mužů a žen v současné společnosti a také možných diskriminačních přístupů*“ (šéfdramaturgyně).

Zařazení genderové tematiky do pořadu *Hřiště 7*

Podle dramaturgyně i moderátora bylo od začátku zřejmé, že seriál bude součástí pořadu *Hřiště 7*, jelikož téma o genderu bylo zvoleno jako jedno z diskuzních témat pro děti v rámci volného publicistického cyklu *Co možná nevíte*. Pořad *Hřiště 7* je určen pro širokou věkovou škálu dětí od 4 do 12 let. Pořad o stopáži 130 minut se skládá z různých pásem (povídání se zajímavými hosty, pohádky, animované i hrané seriály), které se vysílají každou neděli od 7.30 do 9.45 hodin na ČT 1. Součástí pásma jsou i speciálně vyráběné cykly se zajímavými tématy (viz genderová tematika).

Logika zařazení pořadu *Hřiště 7* byla následující:

*Vycházíme z průzkumů analýzy programu prováděné pro Českou televizi, že brzo ráno se dívají nejmenší děti. Věková skupina pak stoupá od animovaných a loutkových pásem (např. *Jů a Hele*) pro nejmenší až po hrané filmy pro starší děti. Tomuto je uspořádáno i zařazení jednotlivých pásem a cyklů, v nichž se děti dozvídají zajímavé informace o různých tématech (viz téma gender). Tyto vzdělávací cykly jsou zařazovány později, tedy v době, kdy už jsou u obrazovky i starší děti. Což ovšem neznamená, že by se na další pořady nemohly dívat i menší děti, jenom jim třeba bez podpory rodičů neporozumí. Smyslem cyklů je vkládat lehkou formou drobné informace a kde si tyto informace dál hledat. Je nutné, aby si děti vytvořily barevný obraz o světě takový, jaký je (šéfdramaturgyně).*

Seriál *Gender* byl zařazen vždy v 8.45 hodin. Věková hranice dětí, které v seriálu aktivně diskutovaly, byla 10 – 12 let. Jednalo se o děti, „*které již měly zkušenosti s kamerou a nebály se vyjadřovat názory. Tyto děti spolupracují s dětským*

divadelním souborem Ty-já-tr a divadlem Radar (...) Jelikož všechny díly seriálu byly natočeny najednou, neměnilo se tedy ani složení dětí“ (šéfdramaturgyně).

Zpracování tématu, scénář

Zpracování scénáře pro téma o genderové problematice pro děti zadala Česká televize, resp. šéfdramaturgyně a dramaturgyně, PhDr. Ireně Smetáčkové Ph.D. z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, katedry psychologie, která se problematikou dlouhodobě zabývá a je na tomto poli uznávanou expertkou. Jak vyplynulo z rozhovoru s šéfdramaturgyní, Česká televize spolupracovala s Dr. Smetáčkovou na realizaci diskusních témat souvisejících s genderem a rovných příležitostí žen a mužů již v minulosti (viz pořad Tykadlo). Původní zadání navržených šesti tématických okruhů pro seriál *Gender* vycházela z publikace **Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách**, kterou Dr. Smetáčková editovala. Publikace rozšiřuje výuku o výchovu k rovnosti žen a mužů a nahlížení témat z genderového hlediska (Smetáčková, Vlková, 2005).

Snahou dramaturgyně a autorky scénáře, která byla zároveň autorkou námětu, bylo takové zpracování, v němž *„by nebyl jediný správný názor, ale více variant, na které by pak mohla navázat diskuze doma v rodině (...) Prvotním impulsem bylo v seriálu zachytit co největší míru autenticity dětí, aby to bylo o tom, co si děti myslí“* (dramaturgyně). Hlavním záměrem především bylo *„seznámit děti s tím, že vůbec nějaká problematika rovnosti žen a mužů ještě v naší společnosti je. Vysvětlit dětem pojem gender“* (moderátor).

Dramaturgyně i moderátor však sami mají určité výhrady ke zpracování tématu: *„výsledek možná působí trochu rozpačitě, často moderátor a autorka museli udělat oslí můstek, protože děti reagovaly méně stereotypně, než se očekávalo (...)“* (dramaturgyně). K tomu moderátor mimo jiné dodává: *„uvědomovali jsme si, že genderová problematika je jedním z choulostivých společenských témat. Kladli jsme si tedy otázku, jak téma co nejúčinněji zpracovat. Jak se ukázalo, rozhovory bohužel nebyly úplně nejvhodnější formou (...)“* (moderátor).

Ani zařazení tématu do *Hřiště 7* nepovažuje moderátor za nejšťastnější řešení:

nedělní pořad (Hřiště 7) je prakticky už od 80. let koncipován (Studio kamarád) a publikem vnímán jako neutrální a zábavný pořad pro poklidné odpoledne. Hřiště 7 není zaměřeno na těžká témata, a proto názory, které tam jsou prezentovány, jsou z hlediska rodičů bezpečné (...), diskuze s dětmi na složitější téma pak rodiče zvykově řadí mezi ty, o kterých chtějí k dětem promlouvat sami a neradi vidí, když jejich roli přebírá televize. Začnou pak televizi nedůvěřovat (moderátor).

Nicméně právě výrazné reakce některých diváků, které byly svým obsahem natolik negativní, utvrdily dramaturgický tým (dramaturgyně a moderátor) v tom, že rozhodně bylo správné genderovou tematiku zpracovat a seriál *Gender* odvysílat: „*To není důvod k tomu, abychom pořady o těchto tématech nevysílali. Jde o témata, dotýkající se mimo jiné i společenských předsudků. Je těžké předsudky pojmenovat a nedráždit tím ty, kteří jim podléhají*“ (moderátor). Jak dramaturgyně, tak moderátor vyjádřili názor, jak by nyní postupovali při zpracování uvedené problematiky:

Pokud chceme uspět a posunout hranice, ale zároveň vytvářet myšlení a vnímání společnosti, mělo by být zpracování takových témat liberálnější formou, nikoliv radit, nabízet nebo vytvářet u diváka jakýkoliv pocit viny (...) Domnívám se, že účinnější formou by byly například samostatně vysílatelné krátké animované nebo hrané anekdotické příběhy nebo sociální spoty, které by ukazovaly, jak se ženy a muži vyrovnávají se svým postavením u nás i v zahraničí, v současnosti i v minulosti. Navíc dramatické příběhy vždycky přitahují a nemusí být publikem vnímány jako útočné (...) Ovšem tato forma zpracování tématu je finančně nákladnější, než je cyklus rozhovorů (moderátor).

Také dramaturgyně považuje animované zpracování tématu za vhodnější a méně kontroverzní. Oba se také shodují, že zařazení tématu o genderové problematice do pořadu *Hřiště 7* v podobě, v jaké bylo zpracováno, bylo jediným možným řešením. „*Vysílací časy jsou značně omezené a koncepce tohoto pořadu nabízí největší manévrovací prostor ze všech dětských pořadů vysílaných na ČT, proto je přirozené vměstnat podobná témata právě do tohoto pořadu*“ (moderátor).

Schvalování do vysílání, potíže při realizaci a schvalování

Seriál ve výsledné fázi schvalovala šéfdramaturgyně, která k tomu upřesňuje, že „*zařazení pořadu do vysílání v rámci přidělených vysílacích oken je v kompetenci příslušného šéfdramaturga/yně. Finanční objem pro jednotlivé programové typy*

schvaluje šéfproducent/ka příslušného centra. Žádné potíže se nevyskytly (šéfdramaturgyně). Nad průběhem natáčení a realizací dohlížela dramaturgyně, která se také účastnila schvalovací projekce. V tomto případě se projekce účastnil i moderátor, který byl zodpovědný za obsahovou stránku celého publicistického cyklu *Co možná nevíte*, do něhož byl seriál *Gender* zařazen jako jedno z témat.

Dramaturgyně konstatuje, že

v průběhu výroby pořadu jsem se setkávala se silnými reakcemi všech zúčastněných. Reakce byly jak pozitivní, tak negativní, ale utvrdily mne v tom, že toto téma je zajímavé doslova pro každého a každý má na mužské a ženské role velice vyhraněný názor, podložený jistě i rozumem, ale hlavně různými emočními představami a archetypy. Nebyly to v pravém smyslu potíže, spíše reakce, které mě překvapily (dramaturgyně).

Moderátor dodává, že potíže se zařazováním do vysílání nebyly. Pouze „*s ekonomickými limity se utkáváme setrvale, ale nijak to nesouvisí apriorně s genderem*“ (moderátor).

Výše uvedené naznačuje, že v rámci ČT se nabízí poměrně velký prostor přicházet s novými tématy, pokud si je vezme za své někdo z dramaturgů/yň a pokud jsou následně dostatečné finanční prostředky pro jejich realizaci.

Reakce diváků očima tvůrců

Příjemci (diváci) masové komunikace mají možnost do mediálního procesu zasahovat a ovlivňovat jeho obsah tím, že píšou dopisy, telefonují a tím vyjadřují svůj názor na konkrétní mediální produkt. V případě tohoto bakalářského projektu jsem vyhledala všechny divácké reakce, které byly v průběhu nebo i po odvysílání celého seriálu *Gender* zaslány televizním tvůrcům pořadu nebo na Radu ČT, příp. na Radu pro rozhlasové a televizní vysílání.

Když diváci reagovali oficiální cestou (e-maily zasláné do ČT), pak obvykle zasílali dopisy nepřímo přes tzv. divácké centrum, které jejich dotazy a stížnosti dál postoupilo k vyřízení přímo do Centra tvorby pro děti a mládež. Na tyto reakce odpovídala pak buď šéfdramaturgyně nebo dramaturgyně. Odpovídat oficiální cestou na dotazy diváků souvisí také s náplní práce dramaturgů.

Divácké reakce, na které reagovali přímo dramaturgové pořadu, byly pouze negativní až nenávistné. Dramaturgyně k tomu dodává:

za povšimnutí stojí také styl obvinění specifický pro všechny rodiče. Sdělují, že dítě se už nebude na televizi dívat a že tatínkové budou muset vymýšlet jiný program¹⁷ (...) Jsem ráda, že jsme seriál zařadili a odvysílali. Reakce, které přicházely a které byly mnohdy brutální, nás utvrdily v tom, že je třeba genderovou tematiku zohledňovat a probírat, neboť je očividně tématem, které vzbuzuje silné a kontroverzní emoce, a na které mají děti i dospělí vyhraněné názory. Navíc se jedná zřejmě o nejuniverzálnější téma, které se nutně dotýká každého člověka, a proto si myslím, že v našem vysílání má pevné místo. Osobně mám výhrady spíše k naší práci, ale nelituji, že jsme se pustili do tématu gender a rovných příležitostí žen a mužů. Je to potřebné téma (dramaturgyně).

Za nejkurióznější reakci považuje moderátor tu, která se objevila v jednom z internetových komentářů na webu ČT bezprostředně po odvysílání čtvrtého dílu věnovaného školním činnostem, kdy jedna z diváček lituje moderátora slovy: „*chudák moderátor, byl pěkně usazen, když se odvážil zmínit o výchově ke galantnosti*“. Moderátor k této reakci dodává: „*nepřipadám si jako chudák, ale na druhou stranu, myslím, že jsem pochopil, které formulace paní Smetáčkové diváky podráždily. To je úděl žánru rozhovorů. Důležité je, jak si dokáže aktér rozhovoru získat sympatie publika*“ (moderátor). Dále dodává, že překvapující byla také „*agresivita rodičů (...) podobný rozruch vzbudily i naše pořady o judaismu, křesťanství a islámu (...)*“ (moderátor). A opět se vrací k nápadu, jaká jiná forma zpracování uvedeného tématu by mohla diváky oslovit bez toho, aby vznikaly tak výrazně dotčené reakce: „*v dramatickém formátu bychom na to mohli jít rafinovaněji*“ (moderátor)

Někteří rodiče opakovaně vyvíjeli aktivity k ukončení seriálu. Tyto výzvy zazněly nejen v diskuzích na webových portálech, ale byly také oficiálně zaslány tvůrcům do ČT. Dokonce jeden divák zaslal stížnost na Radu ČT s požadavkem na přezkoumání obsahu tohoto seriálu. Rada ČT vyhodnotila tuto stížnost jako neoprávněnou a v tomto smyslu také divákovi oficiálně odpověděla.

¹⁷ Viz reakce diváka z webu ČT – „alespoň uveďte jak dlouho to v Hříšti 7 či jiných pořadech pro děti (a ve kterých) to je či bude, abych mohl připravit náhradní program pro své dítě (...)“.

3.3.2 Analýza diváckých ohlasů

Reakce diváků na odvysílané jednotlivé díly seriálu byly také podrobeny kódování, ale šlo o jiný typ. Nejprve jsem na základě prvního přečtení reakcí vytvořila kódovník a kódovací knihu a následně okódovala všechny došlé reakce vzhledem k jednotlivým kategoriím (Schulz a kol., 2004). Výsledky jsou prezentovány v tabulkách, které jsem opatřila komentářem, abych vysvětlila, jaké vztahy a závěry z nich podle mne vyplývají. V reakcích byly hledány například opakující se motivy, typy argumentace, negativní a pozitivní aspekty vztahující se k genderové tématice v tomto seriálu apod. Diskutuji také případné rozpory s odbornou literaturou nebo s výzkumy prováděnými ke sledovanosti pořadů České televize. Zajímalo mě například, zda v rámci diváckých analýz existuje typická reakce od publika (např. Zda převažují tendence diváka rozhodovat se reagovat a napsat svoje připomínky k obsahům televizních pořadů pouze, když nesouhlasí nebo je nespokojen s jeho obsahem?).

Kódovací kniha je základní nástroj, v němž se rozhoduje o kvalitě obsahové analýzy, je to postupný přechod od abstraktního ke konkrétnímu, od obecných tvrzení ke konkrétním ukazatelům. Do kódovací knihy patří tzv. kódovací instrukce, které podávají explicitní definice jednotlivých proměnných a uvádějí pozorovatelné indikátory pro jejich kategorie. Podle rad Schulze a kol. (2004) jsem nejprve určila velikost kódovací jednotky, a tou byla reakce. Zavedla jsem tři hlavní typy jedné z proměnných vyznění reakce – negativní, pozitivní a neurčitě reakce. Dále jsem stanovila hlavní typy argumentací o nevhodnosti tématu a diskutovala další rozpory či společné rysy reakcí. I přesto, že reakcí je příliš málo, aby se z nich daly vyvozovat obecné závěry, je zajímavé alespoň zhodnotit, jaké typy reakcí se objevily, kdo reagoval a jakou formou.

Tab. 1 – Počet reakcí bezprostředně na odvysílaný seriál či jeho jednotlivé díly.

	web ČT	ostatní web	e-mail do ČT + na Radu ČT
Ženy	5	1	0
Muži	11	4	5 + 1
celkem	16	5	6

Jak je z tabulky 1 patrné, celkem reagovalo 25 diváků a divaček. Z šesti reakcí zaslaných oficiální cestou do ČT byly dvě od stejných autorů, kteří diskutovali také na webu ČT. Reakce byly dostupné buď na webových stránkách, nebo byly zaslány oficiálně e-mailem či dopisem tvůrcům pořadu do České televize či jako oficiální stížnost přímo na Radu České televize. Z těchto 25 osob bylo 19 mužů a 6 žen.

Nejvíce reakcí se objevilo na webových stránkách k pořadu *Hřiště 7*, v jehož rámci byl seriál *Gender* odvysílán. Na webu reagovalo celkem 21 diváků a divaček, 6 zaslali oficiální e-mail do České televize (z nich ovšem 1 stejný divák reagoval také na webu a zaslal kromě e-mailové reakce také stížnost na Radu České televize).

Z uvedeného lze usoudit, že muži se cítili pořadem dotčenější, což dokazuje i jedna oficiální stížnost zaslaná mužem na Radu ČT a 5 stížností zaslaných opět muži přímo tvůrcům pořadu na oficiální adresu ČT. Všechny uvedené reakce zaslané oficiální cestou (tj. e-mailem do ČT a na Radu ČT) byly negativní.

Tyto výsledky jsou v souladu s očekáváními na základě teorie. Jak bylo naznačeno, cítí se muži genderovou tématikou více ohroženi, brání se jí, jelikož tematizuje jejich nadřazené postavení nad ženami. Řada mužů si přitom neuvědomuje, že genderová teorie nemluví o individuálním chování jednotlivých mužů, ale o mužích jako skupině, a vztahují si obecné teorie o „nadvládě mužů“ (Bourdieu, 2000) na svoji vlastní zkušenost, která může být jednak odlišná, ale také nereflektovaná. Tato obava byla skrytě vyjádřena také v jedné z reakcí¹⁸ mužského diváka:

připravte se na to, že chtějí docílit společnosti, kde se muži budou bát žen a stranit se jich. Jejich ideologie je udělána tak, aby jakékoliv chování, skutek či myšlení mužů bylo vždy diskriminační, žalovatelné a postihnutelné. Muž otevře ženě dveře a diskriminuje a ponižuje ji. Muž si ženu hýčká a plní jí co jí na očích vidí a tím ji diskriminuje ponižuje a neumožňuje jí se vyvíjet, růst. Muž ženě nedává nic, či minimum, tak ji uměle udržuje v chudobě a závislosti na něm (...).

¹⁸ Divácké reakce cituji bez jakýchkoliv úprav slohu a gramatiky ve znění, v jakém je jejich autoři/autorky zveřejnili na internetových diskuzních portálech.

V podobném duchu se vyjádřil i další divák:

gender se chystá o všem rozhodovat. O každém aspektu lidského života a to ne jen o té veřejné části. Také chce zasahovat do rodin a osobního života. A s dnešními technologiemi jsou možnosti neomezené (...) feminismus je seriózní totalitní ideologie, kterému jde o uchopení moci a i o rozbíjení rodin a co největší atomizaci společnosti, aby se každý bál každého, hlavně muži žen, tak není úniku.

U obou reakcí je patrný jasný pocit ohrožení maskulinity a konstruování „katastrofických“ scénářů. Nechybí ani klišé „feminismus = (totalitní) ideologie“.

Zároveň však v porovnání s jiným cyklem na téma Hip hop, odvysílaném v pořadu *Hřiště 7* v červnu 2010, lze zjistit, že složení reakcí podle pohlaví na webových stránkách je velmi podobné. Z celkového počtu 24 osob bylo 17 reakcí od mužů (3 pozitivní a 14 negativních) a 7 od žen (pouze negativní). Muži tedy konkrétně u pořadu *Hřiště 7* píší obecně častěji, když jsou velmi nespokojeni, a to bez ohledu na téma. Tento závěr pro změnu naráží na jinou část teoretického základu uvedeného v předchozích kapitolách, který popisuje, jak jsou ve společnosti určovány a vštěpovány maskulinní a femininní způsoby „správného“ chování (muž má být aktivní, průbojnější, žena má být naopak pasivní, nenápadná a méně se vyjadřuje na veřejnosti). Bourdieu upozorňuje, že společnost je běžně určována základním principem dělení na aktivní maskulinum a pasivní femininum, který utváří další sociální a sexuální diferenciaci. „*Pružně se ohýbat a poslouchat, jen to se domněle hodí pro ženu*“ (Bourdieu, 1998, str. 28). Muži z tohoto pohledu tedy píší častěji, protože nemají problém s veřejným vyjadřováním.

Tab. 2 – Základní rozdělení reakcí.

	pozitivní reakce	negativní reakce	neutrální reakce (na někoho v diskuzi)
Ženy	1	4	1
muži	2	14	3
celkem	3	18	4

Z celkových 25 reakcí jich bylo 18 negativních, přičemž ve všech proměnných převládaly reakce mužů, jak vyplývá z tabulky 2. Neutrální reakce představovaly odpovědi na předchozí diskutující s vysvětlením tématu gender nebo reakce žádající

tvůrce o upřesnění přetrvávající nerovnosti mezi muži a ženami. Nejednalo se o reakce přímo na pořad, nýbrž byly uváděny do souvislosti s prezentovaným tématem (např. reakce jedné divačky jako odpověď na předchozího diskutujícího: „*John Money není zakladatelem genderu. John Money byl psychiatr, který věřil, že sexuální identitu člověka určuje výchova. Tj. že neexistuje sex (pohlaví), ale jenom gender (naučené pohlaví). Tento jeho názor se nepotvrdil, i když sebevražda onoho pacienta měla jiné důvody.*“

Z pozitivních reakcí lze shrnout, že kladně bylo vnímáno upozorňování na přetrvávající nerovnost mezi pohlavími, které pak souvisejí s vytvářením stereotypů a zařazování lidí do předem daných kategorií, do nichž někteří lidé nezapadají.

Tab. 3 – Hlavní typy negativních argumentací o nevhodnosti tématu.

Typy argumentů	Ženy	Muži	Celkem
Manipulace (vymývání mozků)	0	8	8
Propaganda (feministická, totalitní ideologie, indoktrinace, tendenční teorie, demagogie apod.)	0	13	13
Děti nemají vlastní myšlení	1	6	7
Zrušení pořadu (gender do dětských pořadů a na veřejnoprávní televizi nepatří)	0	3	3
Gender nepřírozený a teoretický (za hranici biologie, popření přirozených vztahů mezi pohlavími)	0	3	3
Zkreslování odpovědí (špatný moderátor)	1	3	4
Emocionální argumentace (zvrhlý, nebezpečný, otřesný, hloupý pořad)	1	3	4

Tabulka 3 ukazuje, jaké typy argumentace o nevhodnosti tématu byly nabídnuty. Na vysvětlenou podotýkám, že počet je v tomto případě vyšší, než je počet reagujících, protože v mnoha reakcích bylo zastoupeno najednou více typů argumentů. Celkově diváci reagující na seriál *Gender* pro děti jej ohodnotili jako zcela nevhodný pro vysílání ve veřejnoprávním médiu.

Nejvíce argumentů a výtek, dohromady 13, a to pouze od mužů, se vztahovalo ke srovnávání formy prezentace tématu o genderu s „ideologickou masáží“, „indoktrinací“, „propagandou“, „feministickou a totalitní ideologií“, „tendenční teorií“

apod., jak dokládá například reakce diváka na webu ČT: „V životě by mě ani rodiče nenapadlo, že si česká televize udělá z pořadu pro děti odpornou propagandu zvrácených ideologií a to formou demagogickou hraničící až s BRAINWASHINGEM (vymývání mozků)!!!“ nebo „tato tematika nemá v ČT v pořadu pro děti co dělat, je podávána lživou, jednostrannou a demagogickou formou.“, ale také jiná reakce diváka „to je ideologická masáž mládeže jak za komančů“.

Další reakce vycházely z předpokladů, že děti (bez ohledu na věk) „nemají vlastní myšlení a přijímají informace nekriticky (...), bez vědomostí a zkušeností“, a že takový pořad je podle reagujících osob „vymýváním mozků“. Ovšem vztah těchto dvou typů reakcí je vnitřně rozporný, jelikož v případě, že děti nemají vlastní myšlení, jak reagující osoby (kromě jednoho případu výhradně muži) zdůrazňují, není co vymývat.

Jiný předpoklad, kterým se reagující osoby zaštiťují, je ten, že média obecně mají velký vliv na myšlení lidí, zejména pak na myšlení dětských diváků, jak ukazuje reakce diváka na jiných webových portálech: „Česká televize vytrhne dítě z rozumového vlivu rodičů a prostřednictvím pasivního sledování obrazovky do něj ´naleje´ genderové nesmysly. Přitom ČT má poskytovat vyvážené a nezkršené informace (...)“ Tento typ argumentace je ovšem v rozporu s teorií. Hlavní roli v utváření sebepojetí hrají rané socializační procesy v rodině, ve škole, mezi přáteli. Další formou sociální interakce a vnímání sebe sama je také způsob přisvojování mediálních produktů. Přisuzovat médiím neotřesitelnou roli v ovlivňování myšlení a sebehodnocení každého jedince, je podle některých odborníků zavádějící (viz Thompson, 2004; Jiráček, Köpplová, 2009) a podíl médií na jednostranném vlivu v myšlení a utváření vlastních hodnocení není tak zásadní, jak si lidé myslí. Přijímání, zpracovávání a přikládání smyslu mediálním obsahům závisí na sociálním zázemí každého jedince a na mnoha dalších aspektech.

Někteří diváci usuzují, že děti byly sváděny k něčemu, co nemohou soudit a chápat, jako například „na silná témata o islámu, genderu, rasismu a podobných mají děti dost času“ nebo „proč nenecháte děti dětmi?! Až vyrostou můžou si udělat na toto vlastní názor, ale tohle nemá v pořadu pro děti co dělat!“, dále také „manipulace s nezátíženou dětskou logikou“ apod. Ovšem věk diskutujících dětí byl 10 – 12 let a

věk cílových dětských diváků v dané chvíli, kdy byl seriál do pořadu Hřiště 7 zařazen, se podle výzkumů pohybuje již také kolem 10 – 12 let. Samozřejmě zůstávají o obrazovek i mladší děti, které pořad sledují od jeho začátku. Podle psychologických konceptů dětské psychiky a myšlení jsou děti ve věku 10 – 12 let schopné vlastního úsudku, tedy ani tento argument není postaven na relevantních vědeckých základech. V moderním vyučovacím procesu jsou běžně používány výukové metody, které u žáků všech věkových skupin podporují a rozvíjejí kritické myšlení. Ve skutečnosti už malé děti dokáží rozumně uvažovat na úrovni odpovídající jejich věku, jsou schopny řešit komplexní problémy, dokáží činit rozhodnutí, která umí vysvětlit a obhájit (Grecmanová a kol., 2002).

Dalšími výroky, které se v reakcích zejména mužů objevovaly, byly ty, které souvisely s výhradami obvykle vznášenými vůči genderové problematice, jako byla reakce diváka na webu reagujícího na čtvrtý díl seriálu o školních povinnostech:

Schopnost naučit se matematiku či jakýkoliv jiný administrativní a humanitní předmět je otázkou pro výzkumníky, zda je přirozeně jednodušší pro muže či ženu, u fyzické práce je to snad každému zřejmé. Dobrý příkladem budiž atletika či jiný fyzický sport, kde ženy prostě přirozeně dosahují horších výsledků než muži (tím není řečeno nic negativního, ženy zase běhají ladněji než muži) a tedy i schopnost odnést lavici nebo pokácet strom je přirozeně mužská záležitost. (...) Založit manuální rovnost mezi mužem a ženou přirozeně vede k tomu, co jsme tady čtyřicet lety měli za komunismu – žena za pásem, v dole či v nákladním autě měla znamenat absolutní zrovnoprávnění s mužem. Bohužel to znamenalo strádání na jejím těle a jistě i myslí, ale hlavně to bylo přítěží pro její děti, které jistě toužily vidět doma někoho jiného než strhanou ženu, která první na co myslěla, bylo se rychle vyspat než si hrát s dětmi. Ty byly vrženy do státních jeslí a zde vystaveny ničím nechráněné komunistické indoktrinaci.

Tyto výroky jasně naznačují obvyklé stereotypní postoje, které ve společnosti přetrvávají o postavení ženy, jejího odsunu do soukromé sféry a její role matky, ženy v domácnosti, které nepřísluší zastávat mužská povolání. Zároveň je z nich patrný biologický determinismus (Renzetti, Curran, 2005) a strašení komunismem (totalitou).

Objevovaly se také různé urážky na autorku scénáře typu „ta nána“, „umanutá paní, která to tam přednáší, podle mě, není schopna normálního vztahu muž-žena“ nebo

„zamindrákovaná moderátorka“ či „ta gender-odbornice působí na PedF a podobný přístup se snaží vnutit budoucím učitelkám“ apod.

Celkově jsou reakce diváků a divaček dobrou ukázkou toho, jak silný je vliv genderových stereotypů a biologického determinismu v naší společnosti, ale i toho, jak urputně jsou někteří ochotni bránit status quo, tj. udržování nerovného postavení žen v porovnání s muži. Výmluvné je přitom emocionální zabarvení řady reakcí, které naznačuje velkou míru strachu z tematizování genderových nerovností a stereotypů. Především muži se cítí ohroženi a proto si neberou servítky.

Sledovanost pořadu

Na základě dat poskytnutých oddělením výzkumu programu a auditoria ČT (VPA) sledovalo seriál *Gender* v rámci publicistického cyklu *Co možná nevíte* v průměru 78 tisíc dětských diváků ve věku 4 – 14 let (viz tab. 4), což znamenalo sledovanost 7,5 % při podílu na publiku 37,88 %.

U sledovanosti je nutné podotknout, že i když žádná právní norma nestanovuje povinný rozsah vysílání pro děti, přesto podíl pořadů určených dětským divákům byl v roce 2009 11,2 % celkové vysílací plochy, což je vzhledem k ostatním programovým typům (např. zastoupení zpravodajství, publicistiky, dokumentů, zábavy, sportu aj.) adekvátní podíl.

Zastoupení reakcí je potřeba dát také do souladu s poměrem sledovanosti pořadu a typem, resp. pro jakou cílovou skupinu je pořad určen. Jak již bylo zmíněno výše, u tohoto pořadu je logicky malý počet reakcí. Pokud však jsou, pak jsou vesměs zastoupeny dospělými, kteří se s dětmi na pořad dívají.

Tab. 4 – sledovanost seriálu *Gender* z cyklu *Co možná nevíte*.

Datum	Kanál	Název	15+			4-14		
			Rating (%)	Rating (tisíce)	Share (%)	Rating (%)	Rating (tisíce)	Share (%)
03.05.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,8	157	16,50	7,5	78	37,07
10.05.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,5	133	16,75	6,7	70	34,55
17.05.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,4	120	13,58	8,4	87	36,34
24.05.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,5	129	13,91	6,9	71	36,86
31.05.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,9	170	16,02	7,5	77	40,02
07.06.2009	ČT 1	Co možná nevíte	1,8	158	15,28	9,0	93	45,32
Celkem			1,7	147	15,49	7,5	78	37,88

Pozn.: Sledovanost se měří na televizní populaci, tedy osobách starších 4 let. **Rating** představuje procento diváků, kteří sledovali v daný okamžik televizi. V tabulce 4 jsou zastoupeni jak dospělí starší 15 let, tak i děti 4 – 14 let. **Share** se odvozuje od sledovanosti, udává se v procentech a vypovídá o tom, jak velké procento diváků z publika, které je v danou dobu u televizorů, sleduje konkrétní pořad (nebo časový úsek). Obě informace se získávají na základě reprezentativního výzkumu zjištěného na základě peoplemetrů.

Typické reakce diváků na pořady odvysílané v televizi (např. zda se diváci rozhodují reagovat a psát pouze v momentě, kdy jsou nespokojeni, s něčím nesouhlasí apod.) nejsou k dispozici. Ovšem podle empirického náhledu založeného na výzkumu chování televizního diváka pomocí vyplňování programových deníčků¹⁹ vychází, že diváci reagují v obou extrémech – velmi nespokojení a velmi nadšení. Kromě toho v případě, že jsou diváci osloveni, napíší, ale většinou jen ti starší. Z empirických výzkumů také vychází, že děti (tj. věková skupina 4 – 14 let) sleduje televizi méně, než dospělí, a to minimálně o jednu hodinu.

3.3.4 Závěry z analýzy

Vyhodnocení kvalitativního výzkumu je podstatně komplikovanější než u výzkumu kvantitativního. Nejedná se v něm pouze o popis, v tomto případě genderové tematiky zařazené do dětského pořadu, ale o hlubší porozumění, proč je genderová tematika tvůrci považována za důležitou, jak složité bylo toto téma prosadit do vysílání. Jaké postoje k genderové tematice zauímají samotní tvůrci a zda nějakým způsobem ovlivnilo odvysílání jejich další hledání témat pro vzdělávání dětí. Průběžná analýza během celého výzkumu mi umožnila usměrňovat výzkum tak, že bylo možné vytvářet hypotézy, dále je posuzovat a případně přehodnocovat.

Všichni respondenti, s kterými jsem uskutečnila rozhovory, měli již s genderovou tematikou vlastní zkušenosti a pro nikoho nebyla tato problematika nová, všichni ji považují za důležité téma pro jeho častější prosazování ve vysílání veřejnoprávního média. „S tématem genderu, feminismu a rovných příležitostí žen a mužů jsem se setkala okrajově již v 70. a 80. letech – jako s proudy, o kterých se v naší společnosti tehdy oficiálně nemluvalo, neinformovalo – a když tak velmi zkresleně“

¹⁹ Programové deníčky obsahují většinu vysílaných pořadů (o délce trvání 5 a více minut). Respondenti v deníčcích nehodnotí úroveň pořadů, které viděli, nýbrž vyjadřují s nimi svou spokojenost. Znamky jsou ve škále hodnocení 1 – 5 (přičemž 1 znamená „velmi spokojen“ a 5 „zcela nespokojen“). Ze známek se vypočítává koeficient spokojenosti, který může nabývat hodnot v rozmezí od -10 do +10 Panel respondentů čítá 750 členů. (zdroj: www.ceskatelevize.cz)

(šéfdramaturgyně). Šéfdramaturgyně má v současné době podrobný přehled nejen o vývoji genderové tematiky, feminismu a neziskových organizací a institucí, zabývající se rovnými příležitostmi žen a mužů, ale také o literatuře, která zde od poloviny 90.let začala vycházet. Respondentka na pozici dramaturgyně se s tématem gender osobně poprvé setkala na Filozofické fakultě UK, a to hlavně v podobě genderové literární kritiky (Judith Butler, Toril Moi, Germaine Greer, Luce Irigaray apod.). Moderátor se s tímto tématem setkal také již dříve a „*nepochybuji o tom, že v české sociální praxi nemůže být o skutečné a plné rovnosti žen a mužů řeč. Ovšem profesionálně jsem se tímto tématem nikdy předtím nezabýval (...)*“ (moderátor). To vyvrací reakci diváka, že se tvůrci zřejmě nikdy s genderem nesetkali, když říká „*dramaturgové by si měli o genderu něco přečíst než ho zařadí do vysílání.*“

Respondenti/ky se shodli v tom, že první impuls ke zpracování tématu o genderu, předložila z vlastní iniciativy šéfdramaturgyně. Doplnili, že tato iniciativa nicméně ve své podstatě podporuje zákonná kritéria vysílání veřejnoprávního média. O Kodexu nikdo z respondentů nehovořil. Přesto samotný kodex vychází z poslání ČT jako veřejnoprávního média a toto poslání bylo v případě zařazení genderové tematiky jako vzdělávacího pořadu pro děti naplněno. Toto stanovisko potvrzuje také Rada ČT, která funguje jako kontrolní orgán ČT, v tom smyslu, že „*cyklus pořadů s genderovou tematikou je potřebný především v médiu veřejné služby, kterým ČT ze zákona je (...)* Projev moderátora a autorky pořadu i dětí ve studiu byl velmi přirozený, spontánní a nenásilný.“ Tyto postoje však zcela nesdílí programová ředitelka ČT. Její připomínky byly podle sdělení šéfdramaturgyně „*jednak v tom, že byl pořad tzv. nad věk, tj. že takovéto téma patří do jiných programových typů, nikoliv do nedělního dopoledního pásma pro děti na ČT 1. A také, že v určitých částech cyklu se při vystupování dvojice moderátor a autorka scénáře směrem k spoluúčinkujícím dětem ve studiu vyskytly manipulativní prvky*“ (šéfdramaturgyně). I přes tyto připomínky bylo uvedení seriálu a tématu jako takového managementem ČT podpořeno.

ČT genderovou tematiku v dětských pořadech zpracovává průběžně, a to zejména formou diskuzí na jedno konkrétní téma rovného postavení žen a mužů (viz témata o genderové výchově, ženy versus muži nebo tátové na rodičovské dovolené). Pořady, do nichž je možné diskuzní témata pro děti ve věku 10 – 14 let zařadit, jsou Tykadlo

a Pomáhejme si. Pořad Hřiště 7 je pak pořadem, který je určený pro širokou věkovou skupinu dětí, tj. od 4 do 12 let a tudíž se předpokládá, že i reakce jejich rodičů, kteří pořad občas sledují se svými dětmi, zejména těmi menšími, budou více kritičtější, což také potvrdily mnohé reakce. Podle výzkumů děti obvykle nepíší svoje reakce, ale píší je spíše rodiče, kteří se s dětmi na pořad dívají.

Reakce diváků, i když byly vesměs ostře negativní, daly tvůrcům, zejména dramaturgyni a moderátorovi, podnět k zamyšlení se nad tím, jak jinak zobrazit a dětskému publiku odkrýt genderovou tematiku v dětských pořadech. Tvůrci si uvědomují, že forma, jakou bylo téma zpracováno ve zkoumaném seriálu, nebyla nejšťastnější a již v průběhu natáčení vnímali určité nedostatky nově se rodícího počínu, jak dětem jednoduchou formou vysvětlit, co to gender znamená a co jsou a jak vznikají genderové stereotypy. Tentokrát jako o vhodné formě zpracování uvažují o „*animované podobě, která by umožňovala větší míru zkratky a nadsázky*“. (dramaturgyně) čili „*animovaný krátký příběh anekdotického charakteru, který bude poutat na určitá témata*“ (moderátor).

Všichni respondenti/ky v tomto případě zastávají stejný názor, že je nejen potřeba v genderové tematice pokračovat, ale také „*se vždy ještě zamyslet nad formami sdělení a cílit na přesnější věkové skupiny*“ (šéfdramaturgyně).

Argumentace, že seznamovat děti s genderovou tematikou je mimo schopnost jejich uvažování, kritického přístupu a zhodnocení, a před kterou by měly být v nejnižším věku chráněny, není v souladu s odbornými výzkumy a výukovými metodami rozvoje kritického myšlení žáků a studentů používanými na všech stupních základních a středních škol. Kritické myšlení představuje pochopení informací, uchopení myšlenky, její prozkoumání a porovnávání s jinými názory a posléze zaujetí nějakého stanoviska. Dle výzkumů jsou děti schopné kritického uvažování na základě rozvoje svých schopností.

Z reakcí diváků je patrné, že velmi podceňují děti a jejich myšlení. Tento postoj možná částečně vyplývá i z minulé doby komunistického režimu v ČR, kdy individualita dětí byla potlačována. Argumentace jsou vesměs nenávistné a v kritice výrazně převažují muži.

Na závěr je nutné znovu podotknout, že vzorek reagujících diváků, se kterým jsem v tomto bakalářském výzkumu pracovala, je jen ilustrující, jelikož reagovala pouze skupina vyhraněných osob.

4. ZÁVĚR

Předmětem této bakalářské práce bylo objasnění způsobu, jakým se Česká televize jako veřejnoprávní médium podílí na vzdělávání v otázce genderové tematiky v dětských pořadech, v tomto případě konkrétně v jednom vybraném seriálu s názvem *Gender*. Důvod, proč jsem si vybrala pro tuto práci analýzu právě tohoto seriálu bylo to, že byl zařazen do komponovaného nedělního magazínu pro děti, který je určen pro poměrně širokou cílovou skupinu dětí a je v podstatě jediným dětským pořadem ČT s tak širokým věkovým rozsahem dětského publika. Kromě toho bylo i pojetí a zpracování tématu o genderu víceméně nové, než tomu bylo doposud. Zajímavé tedy bylo analyzovat, jak se s tvůrci/kyně vypořádali s těmito podmínkami a jaké byly jejich motivace, z jakých zkušeností vycházeli a s jakými problémy či reakcemi se během realizace seriálu, ale i po jeho odvysílání, setkali.

Pro svoji výzkumnou práci jsem tedy zvolila kvalitativní metodu formou polostrukturovaných rozhovorů s tvůrci/kyněmi seriálu. Kromě této metody jsem použila také kvantitativní obsahovou analýzu diváckých reakcí na odvysílání seriálu, kde jsem se zaměřila především na hlavní typy argumentů týkající se vhodnosti či nevhodnosti uvedení genderové tematiky do dětského pořadu.

Média obecně mají značný vliv na vývojové procesy a vznik sociálního chování ve společnosti. Snaha zařadit genderovou tematiku do dětských pořadů ve vysílání veřejnoprávního média souvisí kromě jiného s konceptem genderových studií a genderově citlivou výchovou. Tyto koncepty nabízí mimo jiné pochopení vývoje genderu jako sociálního konstruktů a procesu sociálního učení v raném dětství, kdy jsou chlapci a dívky od svého narození ovlivňováni genderově podmíněnými očekáváními svých rodičů a hodnotami společnosti. Tyto snahy podílet se na vzdělávání v genderové problematice ovšem neznamenají obracet genderové role, ale usilují o individuální volbu jedince a jsou také kritikou příliš rigidních a přísných vzorců. Jak dokazují různé výzkumy, někteří jedinci se cítí špatně v těchto vzorcích a nemohou tak rozvíjet svoje vlohy a nadání (Monro, 2005).

I přesto, že impulsem zařazení tématu o genderu byla vlastní iniciativa šéfdramaturgyně, nijak její snaha neodporuje snaze naplňování statutu a zákonného

poslání ČT jako veřejnoprávního média a zároveň koresponduje s postoji EU a jejich iniciativami zajištění rovných příležitostí žen a mužů.

U dramaturgů zaměstnaných v ČT se osobní iniciativa při hledání nových programových formátů a témat jménem ČT očekává. Jak doplnil moderátor: „*Hledání dalších vzdělávacích témat pro děti nás dovedlo k genderové tématice.*“ Jak bylo řečeno v předchozích kapitolách, snaží se dramaturgové/kyně všech typů pořadů vyráběných v Centru tvorby pro děti a mládež různými formami pravidelně přispívat k osvětě a zohledňovat rovnost, rovné příležitosti žen a mužů (viz animované pohádky „naruby“ nebo rozhovory v diskuzních pořadech určených dětskému publiku).

Sebereflexe respondentů/ek nad zpracováním tématu o genderu souvisela s nepříliš šťastně zvolenou formou rozhovorů s dětmi pro nedělní, spíše odpočinkový pořad. Přesto si všichni za výslednou realizací seriálu stojí a mnohé argumentace, které se objevovaly v diváckých reakcích, vnímají spíše jako další impuls se tématice i nadále věnovat. Reakce byly, až na pár výjimek, výhradně negativní a vesměs od mužských diváků. Hlavními typy argumentací byly z pohledu těchto reakcí „propaganda“ a „manipulace“, které ale vycházely spíše z nepochopení pojetí genderové problematiky a z obav ze ztráty dominance androcentrické společnosti. Spíše než „ohrožení mravní výchovy dětí a mládeže“ zde převažoval jev ohrožení vlastní nadvlády.

Jelikož všichni respondenti/tky považují genderovou tematiku za důležitou, budou se i do budoucna ve vysílání touto problematikou zabývat. Shodují se však na tom, že vhodnými variantami, jak dětem adekvátně jejich věku přiblížit danou tematiku, mohou být například krátké animované nebo hrané spoty, které jsou ovšem nákladnější na výrobu.

5. LITERATURA

- Coffey, A., & Atkinson, P.: *Making sense of qualitative data*. London: SAGE Publications, 1996.
- Beavoir, S.: *Druhé pohlaví*. Orbis, Praha, 1966.
- Bourdieu, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.
- Bourdieu, P.: *O televizi*. Doplněk, Brno, 2002.
- Disman, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Karolinum, Praha, 2002.
- Giddens, A.: *Sociologie*. Argo, Praha, 1999.
- Grecmanová, H. a kol.: *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků*. Hanex, Olomouc, 2002.
- Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Portál, Praha, 2005.
- Chodorow, N.: *The Reproduction of Mothering*. University of California Press, 1999.
- Kubálková, P.: *Gender a média – Odstraňování genderových stereotypů v médiích – možnosti a výzvy*. Centrum ProEquality při Otevřené společnosti, o.p.s., 2009.
- Jiráček, J.: *Média a společnost*. Nakladatelství Portál, Praha, 2003.
- Jiráček, J., Köpplová, B.: *Masová média*. Nakladatelství Portál, Praha, 2009.
- Kimmel, M. S. (2000). *The gendered society*. New York: Oxford University Press.
- Kubálková, P.: *Gender a média. Odstraňování genderových stereotypů v médiích – možnosti a výzvy!* [Online] dostupné z <http://www.osf.cz/attachments/pp3-gender-a-media.pdf> (staženo dne 20.4.2010)
- Lapčík, M.: *Úvod do teorie masové komunikace II*. Olomouc, 2001.
- Monro, S.: *Gender Politics: Citizenship, Activism and Sexual Diversity*. Pluto Press, London, 2005.
- Nagl-Dočekal, H.: *Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy*. Sociologické nakladatelství, Praha, 2007.
- Pavlík, P. Gender: Úvod do problematiky. In I. Smetáčková (ed.), *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2006.
- Oacley, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Portál, Praha, 2000.
- Ortner, S. B.: *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* In L. Oates-Ondruchová (ed.) *Dívčí válka s ideologií*. SLON, Praha, 1998.
- Plháčková, A.: *Učebnice obecné psychologie*. Academia, Praha, 2004.

Schulz, W., Scherer, H., Hagen, L., Reifova, I., Končelik, J.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha, Karolinum, 2004.

Silverman, D.: *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Ikar, Bratislava, 2005.

Smetáčková, I. a kol.: *Gender ve škole*. Open Society Fund, o.p.s., Praha, 2005.

Soukup, Václav: *Dějiny antropologie*. Karolinum, Praha, 2004.

Strauss, A., Corbin, J.: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Sdružení Podané ruce, Boskovice, Albert, 1999.

Thompson, J. B. *Media a modernita*. Praha, Karolinum, 2004.

Renzetti, C.M., Curran, D.J.: *Ženy, muži a společnost*. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2005.

Prameny:

Kodex ČT (2003)

Informační systém ČT PROVYS

Internetové zdroje:

www.ceskatelevize.cz

www.genderstudies.cz

www.k213.cz

www.virtually.cz

<http://crux.lightbb.com>

Přílohy:

Příloha č. 1 – Základní osnova otázek pro rozhovory